

Univerzita Palackého v Olomouci
Fakulta tělesné kultury

Význam sociálního zemědělství pro osoby se zdravotním postižením
Diplomová práce

Autor: Bc. Anna Vangelova, Tělesná výchova a sport, Aplikované pohybové
aktivity

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.

Olomouc 2021

Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora: Bc. Anna Vangelova

Název diplomové práce: Význam sociálního zemědělství pro osoby se zdravotním postižením

Pracoviště: Katedra Sociálních věd v kinantropologii

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.

Rok obhajoby diplomové práce: 2021

Abstrakt: Diplomová práce se zabývá významem sociálního zemědělství pro osoby se zdravotním postižením, které jsou v této oblasti zaměstnány. Pro výzkum byla použita kvalitativní metoda, výzkumu se zúčastnilo osm respondentů se zdravotním postižením pracujících v sociálním zemědělství. Data byla získána metodou polostrukturovaného rozhovoru. Pro zpracování dat byla vybrána metoda Interpretativní fenomenologické analýzy. Na základě této analýzy byly vyhodnoceny výsledky. Ty přinášejí informace o tom, že význam práce v sociálním zemědělství osoby se zdravotním postižením vnímají v možnosti na farmě být, pracovat a navazovat vztahy. Tyto skutečnosti se následně promítají do života osob v podobě pocitů, prožitků a změn, a to hlavně v oblastech větší spokojenosti, naplnění, samostatnosti a pocitu bezpečí. Osoby vnímají zodpovědnost, vděčnost a cítí se více užiteční.

Klíčová slova: Zaměstnávání osob s postižením, práce venku, interpretativní fenomenologická analýza

Souhlasím s půjčováním diplomové práce v rámci knihovních služeb.

Bibliographical identification

Author's first name and surname: Bc. Anna Vangelova

Title of the master thesis: The importance of social farming for people with disabilities

Department: Department of Social Sciences in Kinanthropology

Supervisor: doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.

The year of presentation: 2021

Abstract:

This master thesis deals with the importance of social farming for people with disabilities who are employed in this area. A qualitative method was used for the research, and eight respondents with disabilities working in social farming took part in the research. Data were obtained by semi-structured interviewing. The method of interpretive phenomenological analysis was chosen for data processing. Based on this analysis, the results were evaluated. They provide information that the importance of working in social farming is perceived by people with disabilities in being able to be on a social farm, work here and establish interpersonal relationships. These factors have an impact on people's lives in the form of emotions, experiences and changes, especially in the areas of greater satisfaction, fulfillment, independence and a sense of security. People perceive responsibility, gratitude and feel more useful.

Keywords: Employment of people with disabilities, work outside, interpretive phenomenological analysis

I agree the thesis paper to be lent with in the library service.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně pod vedením doc.
PhDr. Dany Štěrbové, Ph.D., uvedla všechny použité literární a odborné zdroje a
dodržovala zásady vědecké etiky.

V Olomouci dne 23. 6. 2021

.....

Děkuji PhDr. Daně Štěrbové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a věnovaný čas. Dále děkuji všem vedoucím pracovníkům sociálních farem a jejich zaměstnancům, kteří se zúčastnili výzkumu.

Obsah:

1 Úvod	9
2 Přehled poznatků	10
2.1 Pojem sociální zemědělství.....	10
2.2 Formy a cíle sociálního zemědělství.....	11
2.3 Aktéři sociálního zemědělství.....	13
2.4 Historie sociálního zemědělství	14
2.4.1 Historie sociálního zemědělství ve světě	14
2.4.2 Historie sociálního zemědělství v České republice.....	16
2.5 Význam antroposofického hnutí v sociálním zemědělství	17
2.5.1 Bio–dynamiciké zemědělství.	17
2.6 Aktivita green care.....	18
2.7 Projekty v oblasti sociálního zemědělství.....	20
2.8 Sociální zemědělství v Evropě.....	21
2.8.1 Německo.	21
2.8.2 Itálie.....	22
2.8.3 Francie.....	23
2.8.4 Nizozemsko.....	23
2.9 Současný stav sociálního zemědělství v České republice	24
2.10 Přehled vybraných subjektů uplatňujících koncept sociálního zemědělství.....	25
2.10.1 Dvůr Čihovice.	25
2.10.2 Sociální podnik Jasan.	26
2.10.3 Šťastný domov Líšnice.....	27
2.10.4 Sociální podnik Dílna u Beránka.....	27
2.10.5 Svobodný statek na soutoku	28
2.11 Výzkumy v oblasti sociálního zemědělství	28
2.11.1 Pracovní terapeutická intervence u osoby s ataxií a poruchami zraku.	28
2.11.2 Účinky zahradní terapie na zapojení osob s demencí.....	29

2.11.3	Dopad zahradní práce v zemědělství na osoby s mentálním postižením.....	30
2.11.4	Benefity práce na sociální farmě.	31
2.11.5	Význam práce na farmě pro osoby s psychiatrickými problémy nebo osoby se závislostí.	32
2.11.6	Účinky pravidelného kontaktu s kozami na osoby se zdravotním postižením.....	32
3	Cíle a výzkumné otázky	34
3.1	Cíle.....	34
3.2	Výzkumné otázky	34
4	Metodika.....	35
4.1	Kvalitativní výzkum	35
4.1.1	Metoda sběru dat.	35
4.1.2	Charakteristika výzkumného souboru.	36
4.1.3	Postup při sběru dat.	38
4.1.4	Analýza dat.....	39
5	Výsledky.....	42
5.1	Výsledky z perspektivy společných témat.....	42
5.1.1	Místo, kde mohu být.	42
5.1.2	Místo, kde mohu pracovat.....	43
5.1.3	Vztahy, které na pracovišti vznikají.....	45
5.1.4	Pocity a prožitky	47
5.2	Výsledky z perspektivy jednotlivých případů	53
5.2.1	Respondent č.1	53
5.2.2	Respondent č. 2	56
5.2.3	Respondent č.3	58
5.2.4	Respondent č. 4	61
5.2.5	Respondent č. 5	65
5.2.6	Respondent č. 6	66
5.2.7	Respondent č. 7	68

5.2.8 Respondent č. 8	69
5.3 Odpovědi na výzkumné otázky:	71
6 Diskuse	74
7 Závěry.....	77
8 Souhrn.....	78
9 Summary.....	79
10 Referenční seznam.....	80
11 Přílohy	85
11.1 Příloha č. 1: Souhlas etické komise.....	85

1 Úvod

Sociální princip v oblasti zemědělské činnosti byl využíván již v dřívějších dobách, kdy se každý spolupodílel a realizoval v práci dle svých možností. I přesto, že postupem času došlo ke změnám, jak v oblasti zemědělské – mechanizace, automatizace a kolektivizace, tak v oblasti sociální – deintegrace, péče namísto spoluúčasti. Přesto však začal být koncept sociálního zemědělství znovu objeven a užíván v praxi. V posledních letech byl sestaven i legislativní rámec a teoretická východiska pro tento koncept.

Sociální zemědělství tak představuje systém, kdy prostřednictvím zemědělských aktivit jsou osoby začleňovány do společnosti. Těmito osobami mohou být lidé sociálně vyloučení, děti, senioři a široká veřejnost, která má o tyto aktivity zájem. Další skupinou, pro který je tento koncept určen, jsou osoby se zdravotním postižením. Tito lidé mohou být v zemědělství zaměstnáni nebo se účastnit zemědělských činností na bázi terapie nebo volnočasové aktivity v rámci poskytování sociálních služeb. Mezi benefity těchto činností se řadí pobyt venku, který přináší uspokojení po stránce fyzické, psychické i duchovní, vztah s farmářem a ostatními pracovníky a možnost uplatnění.

Je však otázkou, jak tyto benefity a přínosy vnímá i cílová skupina. Pro tuto práci bylo osloveno šest subjektů zabývajících se konceptem sociálního zemědělství a poskytující práci osobám se zdravotním postižením. Výzkumu se zúčastnilo osm respondentů, se kterými byli provedeny rozhovory. Na základě kvalitativní analýzy rozhovorů se práce snaží zodpovědět na otázku, jaký význam má zaměstnání v sociálním zemědělství pro tuto cílovou skupinu.

2 Přehled poznatků

2.1 Pojem sociální zemědělství

Sociální zemědělství v teorii i praxi existuje v zemích západní Evropy (Anglie, Skotsko, Německo, Nizozemsko) již několik desetiletí. V České republice se tento termín vyskytuje pouze několik let (Chovanec, Hudcová, & Moudrý, 2015).

V evropských zemích je v každém státu definováno sociální zemědělství odlišně, vždy jsou však zahrnuty dvě složky: zemědělská a sociální. Termíny používané v evropských zemích jsou například Farming for health, Green care, Care farming a Social farming. V České republice se používá termín sociální zemědělství. Iniciativy pro sociální zemědělství často pocházejí od farmářů a komunitní skupin na místní úrovni, následně je pro tyto aktivity hledán legislativní rámec. Tento proces sociální inovace, který podněcuje místní podmínky, přístupy a zkušenosti, může vytvářet změny ovlivňující politiku na regionální i národní úrovni (Di Iacovo & O'Connor, 2009).

Ve stanovisku Evropského hospodářského a sociálního výboru (2012) k tématu sociální zemědělství, je pojem sociální zemědělství vymezen jako inovativní přístup sdružující dva koncepty: multifunkční zemědělství a sociální služby, a zdravotní péči na místní úrovni. Na straně jedné úzce souvisí s multifunkční povahou zemědělství a plně zapadá do konceptu rozvoje venkova, jelikož umožňuje zemědělcům diverzifikaci jejich příjmů. Na straně druhé je prospěšné pro společnost, jelikož poskytuje sociální služby a zlepšuje stávající služby ve prospěch obyvatel venkovských oblastí prostřednictvím využívání zemědělských a venkovských zdrojů v širokém slova smyslu.

Definici sociálního zemědělství nalezneme i v dokumentu zpracovaném v rámci Pracovní komise sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství (2015). Tento dokument definuje sociální zemědělství jako souhrn činností využívajících zemědělské zdroje, rostlinné i živočišné, za účelem tvorby adekvátního prostředí pro různě zdravotně nebo sociálně znevýhodněné osoby a širokou veřejnost, s cílem poskytovat jim možnost pracovního uplatnění, napomáhat jejich integraci do společnosti, nebo prostřednictvím vzdělávání a volnočasových aktivit přispívat k jejich vztahu k venkovu a přírodě. V tomto smyslu se jedná o to, aby byly v rámci zemědělského podniku nebo zemědělských činností vytvořeny podmínky, jež umožní zapojení osob se specifickými potřebami do běžných zemědělských činností s cílem zajistit jejich rozvoj a podporu a zlepšit jejich blahobyt (Chovanec et al., 2015).

V současné době získává sociální zemědělství stále větší pozornost, jelikož proměňuje vnímání venkovských a zemědělských zdrojů. Neboť ty mohou přirozenou cestou příznivě působit na člověka jak po stránce sociální a zdravotní, tak i duševní. Vznikem sociálních farem jsou otvírány možnosti uplatnění pro znevýhodněné osoby, které v sociálním zemědělství nachází své místo (Chovanec et al., 2015).

Různorodé aktivity, které spadají do oblasti sociálního zemědělství, mají vždy dva společné prvky, a to, že aktivity probíhají v zemědělství a jsou určeny osobám se specifickými potřebami ("STANOVISKO NAT/539 Sociální zemědělství", 2012). Posláním sociálního zemědělství je kromě produkce i nabídka pracovních míst, vzdělávacích aktivit a uskutečňování terapií pro široké spektrum osob se specifickými potřebami, za využití dostupných zemědělských zdrojů (Moudrý, Hudcová, & Chovanec, 2018).

Sociální zemědělství můžeme rozdělit do tří pilířů, které mají rozličné zaměření a cíle. Mezi tato zaměření patří:

a) zaměstnávání, kdy je cílem vytvoření pracovních míst pro osoby z rozličných skupin.

b) příprava na zaměstnávání a aktivizační činnosti. Prováděné činnosti připravují osoby pro integraci na běžný nebo chráněný trh práce. Do této skupiny patří i intervence zaměřené na aktivizaci, sociální rehabilitace a podobně. U osob, u kterých je možnost integrace na trh práce, mají tyto aktivity terapeutický charakter.

c) vzdělávání. Náplní jsou jednorázové i dlouhodobé aktivity, které jsou navázané na zemědělství a venkovské prostředí. Jejich cílem je rozvoj znalostí a vztahu k venkovu a přírodě. Aktivity jsou připravované pro děti, mládež, seniory a širokou veřejnost. Můžeme sem zahrnout i dobrovolnictví (Moudrý et al., 2018).

2.2 Formy a cíle sociálního zemědělství

V návaznosti na pilíře sociálního zemědělství můžeme sociální zemědělství rozdělit do třech různých forem, které se vyznačují odlišnými cíli.

a) Sociální zemědělství formou sociálních služeb

V tomto případě je farma prostorem, kde mohou být poskytovány registrované sociální služby dle zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách, které jsou charakterizované v § 3 jako „činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení“. V sociálním zemědělství jsou poskytovatelem sociálních služeb

nejčastěji centra denních služeb, denní stacionáře, týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem a chráněná bydlení. Dále jsou to služby sociální prevence, jako domovy na půl cesty, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, služby následné péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity a sociální rehabilitace. Poskytovatel sociálních služeb se musí řídit zákonem a musí naplňovat standardy kvality. K začlenění zemědělského prvku může docházet v rámci organizace poskytující sociální služby nebo spoluprací s druhým subjektem.

b) Sociální zemědělství formou pracovní rehabilitace a integračního zaměstnávání

I přesto, že i zde může být aktérem poskytovatel sociálních služeb, v této formě vnímáme farmu jako prostor, kde uživatel sociálních služeb získává pracovní návyky, schopnosti a dovednosti, díky nimž se v budoucnu bude moci uplatnit na trhu práce. Sociální farma tak může být odrazovým můstkem do dalšího zaměstnání nebo místem, kde se bude jedinec nadále realizovat. V tomto pojetí je příprava na zaměstnání chápána jako cílená činnost směřující k zapracování osob na vhodné pracovní místo. Je zde vyžadován specifický a komplexní přístup s individuální psychosociální podporou. Na sociálních farmách lze využít v rámci přípravy na zaměstnání podporu pracovního asistenta. Pracovní asistent doprovází uživatele po celou pracovní dobu nebo alespoň po její část.

Další formou může být pracovní terapie (ergoterapie) nebo také pracovní rehabilitace. V rámci sociálních farem se můžeme setkat i s chráněným pracovním místem nebo s pracovním místem, které poskytuje sociální podnik.

c) Sociální zemědělství formou vzdělávání a komunitních aktivit

Farma je bezpečným prostředím pro začlenění znevýhodněných jedinců do společnosti, vytváří specifickou komunitu. Jedinec zde získává nové znalosti, dovednosti a sociální návyky, v čemž spočívá vzdělávací rozměr sociálního zemědělství. Může zde být realizována zoorehabilitace, animoterapie nebo zahradní terapie. Formu vzdělávání a komunitních aktivit můžeme pojmut i jako dobrovolné docházení na farmu za účelem odpočinku, změny prostředí, zážitku fyzické práce, vytvoření pozitivního vztahu k venkovu či rozvoje lokálních aktivit. V jiné úrovni může na farmě probíhat environmentální vzdělávání (Hudcová, Chovanec, & Moudrý, 2018).

2.3 Aktéři sociálního zemědělství

Mezi hlavní aktéry patří zemědělec (podnikatel v zemědělství dle zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství, který podle §2e provozuje zemědělskou výrobu jako soustavnou a samostatnou činnost). V sociálním zemědělství umožňuje zemědělec nebo zemědělský podnik osobám se specifickými potřebami se spolupodílet na činnostech farmy.

Dalším aktérem je registrovaný poskytovatel sociálních služeb (dle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách). Poskytovatel sociálních služeb působí jako nositel odborných znalostí a kompetencí v sociální oblasti, a k tomu vytváří podmínky pro realizaci zemědělské činnosti v rámci poskytovaných služeb.

Další roli zde má sociální pracovník, který působí jako prostředník mezi zemědělcem a uživatelem nebo zaměstnancem.

Koncept sociálního zemědělství může být naplňován i formou sociálních podniků, které se zabývají zemědělskou činností. Účelem sociálních podniků je vytvářet pracovní místa cílovým skupinám sociálního zemědělství a poskytovat svým zaměstnancům různé druhy podpory.

Nestátní neziskové organizace, jejichž aktivity jsou úzce svázané se zemědělskou činností, patří mezi další aktéry v sociálním zemědělství. Plní vzdělávací funkci pro děti, mládež, seniory a širokou veřejnost (Chovanec et al., 2015).

Dalšími aktéry jsou osoby z těchto cílových skupin:

a) Osoby znevýhodněné na trhu práce (osoby uvedené v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, a to především v § 67), které jsou pro účely zaměstnanosti považovány za osoby zdravotně postižené, kterým je poskytována zvýšená ochrana na trhu práce. Jedná se o osoby invalidní ve třetím stupni (osoby s těžším zdravotním postižením – dříve také označované jako plně invalidní), nebo osoby invalidní v prvním nebo druhém stupni (dříve označované jako osoby částečně invalidní) a osoby zdravotně znevýhodněné.

b) Uživatelé sociálních služeb u registrovaných poskytovatelů. Zde rozlišujeme, zda se jedná o terapeutické využití konceptu sociálního zemědělství nebo zda uživatelé služeb mají vazbu na trh práce (pracovní rehabilitace, sociálně terapeutické dílny).

c) Cílové skupiny v rámci dotačních programů (osoby jsou vždy specifikované v rámci výzev).

d) Široká veřejnost, všechny osoby zapojené do aktivit v rámci multifunkčního zemědělství (Chovanec et al., 2015).

2.4 Historie sociálního zemědělství

V minulosti sloužilo zemědělství jako prostor pro uplatnění široké škály osob, většinou celým rodinám. Byl zde prostor pro všechny obyvatele venkova i pro jednotlivce s různým omezením. Vzhledem k tomu, že pro práci nebylo většinou potřebné vysoké vzdělání, mohl být zaměstnaný v manuální oblasti téměř kdokoli. V zemědělství tak našli práci i útočiště různí lidé s různými potřebami. Statek byl i centrem kulturního a sociálního života (Moudrý et al., 2018).

Odjakživa bylo zemědělství v prostředí venkova zásadní organizační jednotkou, a to až do období industrializace a masové urbanizace. Mechanizací a automatizací zemědělské výroby došlo k postupnému potlačení řady funkcí. Uplatnění osob se znevýhodněním, tedy sociální rozměr, bylo v přímém rozporu s cíli maximální efektivity. Osoby se specifickými potřebami byly rozmísťovány do státem zřizovaných zařízení (Hudcová, Moudrý, Veselá, & Chovanec, 2019).

Sociální oblast byla vždy propojena se zemědělstvím, farmy a zahrady byly součástí nemocnic a léčeben. Tím byla zajišťována nejen strava, ale i příležitost k fyzické práci a rehabilitaci. V polovině 20. století vycházelo mnoho oficiálních zpráv o tom, že venkovní práce na čerstvém vzduchu a přírodní prostředí prospívá zdraví pacientů. V roce 1955 uvedli ve své studii O'Reilly a Handforth, že práce na zahradě má za důsledek podstatné zlepšení zdraví pacientek trpících duševními chorobami (Sempik, 2010). Pracovní terapie prospívaly rychlejšímu zotavení. Blahodárné účinky měl zvláště pobyt na čerstvém vzduchu a střídání různých činností. Zapojování do práce již v léčebnách přispívalo ke zdárnějšímu zapojení do běžného života a k opětovnému návratu do společnosti. Později však nastala tendence sociální oblast od zemědělství oddělit, na osoby s odlišnostmi začalo být pohlíženo jako na pacienty a byli zavíráni do ústavů či nemocnic. V nemocnicích posléze docházelo na omezování zeleně v důsledku hygienických opatření (Moudrý et al., 2018).

2.4.1 Historie sociálního zemědělství ve světě

Jako jedna z nejstarších a nejznámějších sociálních farem byla roku 1350 zřízena farma v Gheelu poblíž Philadelphie. Programy, které zde probíhaly, lze nazývat jako „život a práce v terapeutické komunitě“. V Ghellu funguje komunita dodnes (Elings, 2012).

Ve světě se princip sociálního zemědělství využíval například jako součást rehabilitace válečných veteránů do roku 1944, kdy práce na zemědělských farmách byla vhodnou pravidelnou činností (Chovanec et al., 2015).

V anglosaských zemích se začaly ve 40. letech minulého století hojně zakládat sociální farmy. Tyto země jsou kolébkou camphillského hnutí, kdy farma nabízí osobám s mentálním postižením nejen práci, ale i domov. Karel König, rakouský pediatr, přejal a rozšířil myšlenky Rudolfa Steinera a v roce 1939 založil první komunitu pro postižené děti, a to ve Skotsku, kam se se skupinou přátel a příznivců po anexi Rakouska přesunul. V oblasti Aberdeenu přijal nabídku volného obydlí, kde bylo možné se s celou skupinou a 15–20 dětmi usídlit. Po půl roce fungování se komunita přesunula do většího domu v Camphillu (odtud název celého hnutí). Datum 1. 1. 1940 je považováno za oficiální počátek camphillského hnutí (Camphill history, n.d.).

V průběhu 40. a 50. let 20. století vznikaly ve Velké Británii další komunity. Königovi šlo však hlavně o spojení léčebné pedagogiky s impulzem biodynamického zemědělství a vytváření léčebných vesniček. Vesničky by měly být místem, kde spolu lidé žijí a tvoří. Tyto vesničky by měly být živými organismy, buňkami plnohodnotného venkovského života a měly by vyzařovat léčebné impulsy do společnosti. Toho by mělo být dosaženo soužitím lidí s postižením, jejich začleněním do společenského života a správou svěřené půdy. „Léčivé proudění mateřské síly země“ – toto motto bylo hlavní náplní životního úsilí Karla Königa (Hradil, 2015).

Postupně od 50. let 20. století začaly vznikat camphillské vesničky i v dalších zemích, a to nejdříve v Anglii, následně v Irsku, Jihoafrické republice, Německu, USA a Holandsku. V roce 1964 došlo k decentralizaci hnutí a k založení šesti regionálních center s vlastní koordinací a správou. V následujících letech došlo k rozvoji komunit ve Skandinávii. V roce 1974 byla zřízena vesnička v Botswaně v Africe a v roce 1976 v Rakousku. V roce 1987 byl uskutečněn první mezinárodní kongres Camphillské rady v Ringwoodu. Tohoto kongresu se účastnili delegáti z 72 středisek seskupených do sedmi regionů (Skotsko, Anglie, Irsko, Skandinávie, střední Evropa, Severní Amerika a Jižní Afrika (Camphill history, n.d.).

V průběhu 50. a 60. let vzniká v anglosaských zemích i mnoho terapeutických zahrad. Tyto projekty byly zřizovány jako protest proti velkým státním zařízením. Poválečný vývoj sociálního zemědělství se liší v každé zemi podle kulturních rozdílů, struktury ve zdravotnictví, sociálního nebo vzdělávacího systému, a hlavně podle struktury a rozvoje zemědělství. V Německu se první podniky objevovaly již počátkem

19. století, v 60. letech však byla jejich činnost utlumena z důvodu globalizace zemědělského trhu. Globalizace totiž zapříčinila snížení ceny produktů. Navzdory tomu se od 80. a 90. let sociální zemědělství opět rozvíjí, neboť se lidé začali zajímat o původ potravin a dopad výroby na prostředí. Dnes je v Německu přibližně 400 farem. V Itálii se pod vlivem uzavření psychiatrických zařízení a zkonfiskování mafiánských spolků začaly objevovat první instituce nazývané jako sociální kooperativy. V 90. letech se koncept sociálního zemědělství začíná rozvíjet ve Slovinsku, Velké Británii, Finsku a Norsku. V Nizozemsku došlo vzhledem k nastavení sociálního systému, kdy bylo zřízeno v roce 1999 Národní podpůrné centrum pro zemědělství a péči, k velkému nárůstu sociálních farem (cca 800 farem) (Chovanec et al., 2015).

2.4.2 Historie sociálního zemědělství v České republice

V naší zemi, především vlivem technologického pokroku a odlivu obyvatelstva do měst, ale také změn ve struktuře zemědělství, které proběhly v rámci združstevňování po roce 1948, došlo k poklesu zaměstnanosti v zemědělství. V rámci procesu združstevňování se proměnily i vlastnické vztahy zemědělských subjektů a po roce 1989 nedošlo k obnovení původního stavu. Z tohoto důvodu jsou v České republice odlišné podmínky pro zemědělce, kdy nejvyšší podíl zemědělské plochy je obhospodařován velkými podniky. Změnami sice došlo k navýšení efektivity, ale také k potlačení mimoprodukčních funkcí, například funkce sociální (Hudcová et al., 2019).

Zvrat nastal v 80. letech 20. století, kdy docházelo k opětovné kooperaci sociální a zemědělské oblasti. To bylo způsobeno klimatickými změnami, neudržitelností globalizovaného zemědělského systému a důrazem na ekologii a zdravé potraviny. Dále byla situace ovlivněna neutěšenou sociální situací na venkově a úbytkem služeb. Dalším impulsem byly i výzkumy zabývající se vlivem přírody a práce v ní na člověka. Zvláště menší zemědělci začali nabízet své farmy jako místa, která mohou poskytnout pro pomoc lidem (Moudrý et al., 2018).

I v České republice má svého zástupce statek naplňující principy hnutí camphill. Je však zatím pouze jeden, a to na Litoměřicku v Českých Kopistech. Zakladatelem Camphillu je Petr Nejtek se svou manželkou Turid. Nejtek se po emigraci v roce 1969 do Norska seznámil s antroposofií a idejí camphillského hnutí. Po roce 1989 byl příbuzným Petra Nejtky navrácen v restituci statek v Českých Kopistech, kde se Nejtek narodil a vyrůstal. V roce 1999 vzniká občanské sdružení Camphill České Kopisty. Finance, za něž mohl být vykoupěn celý statek, darem poskytl norský Camphill. V roce 2002 zaplavila

celý objekt povodeň. Po rekonstrukci přichází v roce 2003 první rodina, která má zkušenosti z norského Camphillu. Tuto rodinu po roce střídá fínsko– český pár. První stálí obyvatelé s postižením přicházejí v roce 2005 spolu s novými spolupracovníky. Camphill v Českých Kopistech funguje stále (Hradil, n.d.).

2.5 Význam antroposofického hnutí v sociálním zemědělství

Toto hnutí je uceleným konceptem lidské společnosti na základech učení Rudolfa Steinera. Střetávají se zde jednotlivé prvky, kterými jsou biologicko–dynamické zemědělství, waldorfská pedagogika, camphillské hnutí a antroposofické lékařství, léčebná pedagogika a další.

2.5.1 Bio–dynamické zemědělství.

Vznik tohoto směru zemědělství se datuje do roku 1924, tedy do doby, kdy se tradiční zemědělství začalo měnit směrem k intenzivní podobě, avšak většina problémů s tímto přechodem spojená se začala objevovat až o několik desetiletí později. Zastánci bio–dynamického zemědělství nabízejí v dnešní době řešení některých z těchto problémů, například v oblasti krajiny tvorby, péče o půdu, šlechtění rostlin a chovu zvířat, prodeje bioproduktů, oživení venkova nebo spojení ekologického zemědělství se sociální péčí. Rudolf Steiner v roce 1924 přednesl osm přednášek o kosmických souvislostech zemědělství, použití speciálních homeopatických preparátů a podobně.

Specifika bio–dynamického statku:

1. Uzavřenost podniku – zemědělský statek je organismus, který musí být do jisté míry uzavřený, aby si uchoval vlastní zdraví. Každý statek by měl mít jak rostlinnou, tak živočišnou produkci, krmiva i hnojiva by měly pocházet z vlastního podniku.
2. Podniková individualita – každý podnik je jiný, nejen podle půdních a klimatických podmínek, ale především podle osobnosti farmáře a kolektivu, kteří statku dávají svého ducha.
3. Péče o půdu – pro péči o půdu se používají speciální preparáty připravované z léčivých rostlin a živočišných orgánů. Velký důraz je kladen na kompostování.
4. Pěstování rostlin – důraz je kladen na to, aby rostlina vyrůstala z úrodné živé půdy a byla odolná vůči napadení zvěří. Rostlina nemá jen plnit žaludek, ale má sytit člověka jako celek, včetně duše a ducha. Pro pěstování rostlin se využívá výsevní kalendář, který je stanoven podle postavení kosmických těles.

5. Chov zvířat – hnůj hospodářských zvířat je velmi důležitým materiálem oživujícím půdu. U krav nejsou odstraňovány rohy a nedochází k inseminaci.

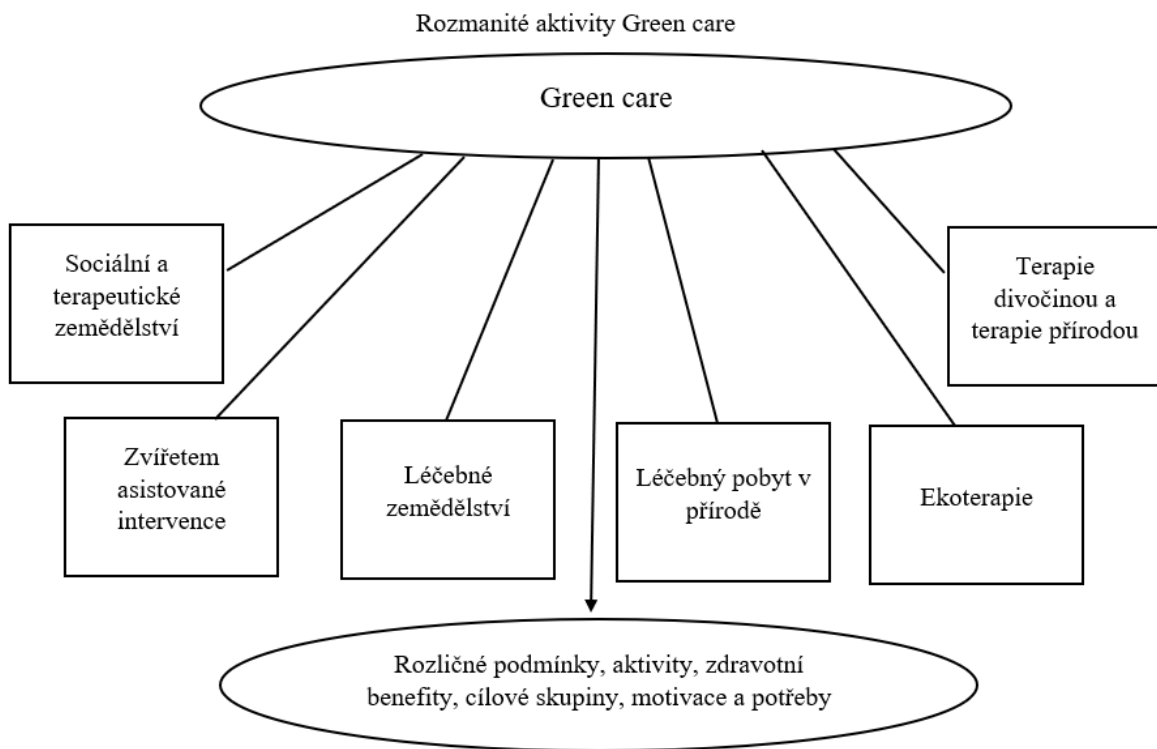
6. Organizace a řízení, ekonomika, vlastnické vztahy – často bývá statek veden jako „podnikové společenství“, kde každý člen zodpovídá za příslušný úsek a cítí tak zodpovědnost za celý podnik. Půda by neměla být předmětem spekulací, často bývá majetkem nadace, sdružení, přátel ekofarem a podobně. Zemědělec je jen správce, který půdu obhospodařuje.

7. Sociální úkoly – statek je i místem soužití lidí. Práce s půdou slouží jako terapie pro osoby s postižením nebo sociálně vyloučené. Statek úzce spolupracuje s waldorfskými školami.

(Šarapatka & Urban, 2003).

2.6 Aktivita green care

Termín „Green care“ je zastřešujícím pojmem pro aktivity spojené s terapeutickým účinkem na člověka. Sociální zemědělství je jednou ze složek „Green care“. Další složky „Green care“ jsou například animoterapie, zoorehabilitace, ekoterapie, cvičení v přírodě a podobně. Graf ukazuje, jak jsou propojeny jednotlivé složky modelu.

(Sempik, Hine, & Wilcox, 2010, p. 27).

Hodnotový základ pro green care tvoří tyto skutečnosti:

- kontakt s přírodou je pro člověka důležitý
- tato důležitost je v moderních podmínkách často přehlížena
- lidé mohou v přírodě najít útěchu
- kontakt s přírodou má pozitivní účinky
- přináší benefity pro člověka po stránce fyzické, psychické i duchovní
- stávající terapeutické programy by mohli být rozšířeny o prvky green care

Komplexní teoretický rámec nepopisuje jenom prvky green care, ale také přístupy k jeho využívání. Green care je aktivním procesem, který přispívá ke zlepšení a podpoře zdraví a nejde pouze jen o pasivní zážitek z přírody. Příroda zde není pouze kulisou, ale aktivním činitelem. Nejde říci, že všechny aktivity v přírodě jsou „green care“.

Rozdíl mezi aktivitami „green care“ a ostatními aktivitami v přírodním prostředí je v tom, že aktivity green care jsou určeny na pomoc specifickým skupinám, jsou stavěny tak, aby bylo možno dosáhnout konkrétních výsledků. Často fungují jako strukturované terapeutické programy s jasně stanovenými cíli. Jsou zaměřeny na konkrétní skupiny a jednotlivce, kteří by si měli být vědomi terapeutického úmyslu.

V posledních dvaceti letech proběhlo mnoho výzkumů v oblasti „green care“. Klíčovou informací z těchto výzkumů je to, že kontakt s přírodou zlepšuje psychické zdraví, snižuje úroveň stresu, zlepšuje náladu a poskytuje regenerační prostředí. Dále pak kontakt s přírodou podporuje fyzické zdraví, usnadňuje sociální kontakt a poskytuje příležitost pro osobní rozvoj (Sempik et al., 2010). Z výzkumů zabývajících se pozitivními faktory práce na farmě, vyšly jako klíčové tyto oblasti:

a) Vztah farmáře (pečovatele) a klienta

Jedním z faktorů, který má pozitivní vliv na klienty, je jejich vztah s farmářem. Tento jev byl důležitým tématem mnoha výzkumů, například Bachelor a Horvath (1999) ve svém výzkumu uvedli, že klienti vnímají od farmářů empatii, vřelost, porozumění. Leyssen (2009) ve své studii uvádí, že empatie a upřímný zájem hrají velkou roli v terapeutickém procesu. Studie ukazují, že 30 % účinku léčby nebo poskytované služby je ovlivněno vztahem mezi klientem a poskytovatelem služby. Podle výzkumu si klienti pracující na farmách cení dobrovolníků, kladně hodnotí to, že naslouchají, jsou přátelští a spolehliví.

b) Farma jako sociální společenství

Dalším pozitivním faktorem pro klienty pracující na farmě je oproti institucionálně poskytované péči to, že klienti jsou součástí sociální komunity v nestigmatizovaném prostředí. Komunita se často skládá z farmáře a jeho rodiny, ostatních pracovníků a dalších osob. Klient tak může navázat neformální vztahy, čímž dochází nenásilnou formou k integraci do společnosti.

c) Užitečné každodenní zaměstnání a práce

Na sociálních farmách mají klienti smysluplnou pracovní náplň, spolupracují na každodenních činnostech, každý podle svých možností. Užitečná práce má vliv na fyzické i psychické zdraví. Pracovní režim přináší lidem řád, identitu i příležitost k rozvoji. Tím dochází k rozšiřování sociálních kontaktů a dodává pocit sounáležitosti. Práce nutí klienty k aktivitě, čímž dochází ke zlepšení kondice a zdraví (Elings, 2012).

d) Kontakt s přírodou

Dalším pozitivním faktorem práce v zemědělství je to, že lidé jsou v přímém kontaktu s přírodou. I přesto, že všeobecně tento kontakt klesá, objevuje se stále větší počet studií, které popisují, že pobyt v přírodě vede ke zlepšení zdraví a pohody. Ze studií vyplývá, že pobyt v přírodě zlepšuje náladu a zesiluje pozitivní pocity, zatímco negativní pocity jsou sníženy (Elings, 2012).

2.7 Projekty v oblasti sociálního zemědělství

V poslední době dochází k velkému rozvoji sociálního zemědělství i v rámci uskutečňovaných projektů, ať už na národní nebo i mezinárodní úrovni.

V současné době probíhá národní projekt Rozvoj sociálního zemědělství v ČR II, který navazuje na projekt Rozvoj sociálního zemědělství v ČR I. Cílem projektů je představit poskytovatelům sociálních služeb koncept sociálního zemědělství a pomoci zařadit zemědělské aktivity do jejich fungování (Projekty, n.d.)

Projekt Social Farming in Multifunctional Agriculture probíhal v letech 2006 – 2009 a bylo do něj zapojeno sedm států EU. Iniciován a financován byl Evropskou komisí v rámci 6. programu pro výzkum a technologický rozvoj. Jeho cílem bylo vytvořit analýzu příležitostí a hrozeb, které jsou patrné ve státních a regionálních plánech rozvoje venkova (Di Iacovo & O'Connor, 2009).

Jedním z mezinárodních projektů byl projekt Multifunctional Agriculture in Europe, probíhající v letech 2011–2013, jehož cílem bylo rozšířit povědomí v zemích mimo západní Evropu. Česká republika díky tomuto projektu získala pojmosloví a konceptuální rámec, čímž mohl být nastartován další rozvoj sociálního zemědělství (*Multifunctional Agriculture in Europe*, n.d.).

Projekt Social Farming in Higher Education reaguje na nedostatečné vzdělávání v oblasti sociálního zemědělství. Klade si tedy za cíl tvorbu standardů kvality vzdělávání, studijní kurikulum, tvorbu osnov pro terciální vzdělávání a tvorbu výukových materiálů (*Projekty*, n.d.).

Dalším mezinárodním projektem je COSTAction 866 – Green care in Agriculture, jehož cílem bylo zvýšení vědeckých poznatků a následné zařazení těchto poznatků do praxe v oblasti green care, s cílem zlepšit psychické a fyzické zdraví člověka. Výstupem tohoto projektu byla zpráva Green care: A conceptual framework, která přináší pohled na tyto aktivity a jejich využívání v širším kontextu (Sempik et al., 2010).

2.8 Sociální zemědělství v Evropě

Vzhledem k tomu, že země mají odlišnou historii a jiné politické vedení, liší se i fungování sociálního zemědělství. Fungování v jednotlivých státech se nejčastěji liší ve formě financování a zřizování. V některých zemích je primární zemědělská činnost a produkce, v jiných sociální péče a terapie.

2.8.1 Německo.

V Německu fungovaly kláštery, které byly vedeny velice inkluzivně. Součástí těchto klášterů byly i statky. Po 2. sv. válce byly tyto kláštery částečně nahrazeny dílnami pro lidi s postižením, avšak došlo k jejich velkému úpadku. V posledních 20 letech však dochází ke změnám a v Německu byla zřízena zastřešující organizace „Německé pracovní sdružení pro sociální zemědělství“, která se stará o projekty, předávání informací, zkušeností a kontaktů. Vzdělání v této oblasti nabízí univerzita Eberswalde. (Sociální zemědělství v evropských zemích, 2016). Na sociální farmy se zde vztahuje zákon o sociálních službách, v němž jsou popsány požadavky na chráněné dílny pro osoby se zdravotním postižením. Zákon požaduje, aby v instituci bylo zaměstnáno alespoň 120 pracovníků. Toto opatření mělo zabránit zneužívání těchto osob, dnes je však tento zákon problematický a může bránit rodinným farmám v začlenění jednotlivců se zdravotním postižením (Di Iacovo & O'Connor, 2009).

2.8.2 Itálie.

Itálie má fungování sociálního systému rozděleno do dvou typů. Typ A jsou sociální služby provozované státem a typ B jsou složky zaměřené na integraci znevýhodněných osob do pracovního procesu. Sociální zemědělství tedy spadá do typu B, tento sektor tvoří neziskové podniky a komunitní iniciativy, které mohou těžit ze zvláštních předpisů (Di Iacovo & O'Connor, 2009). Od 70. let zde docházelo k velkému rozvoji sociálních farem, ale teprve nedávno byly tyto iniciativy definovány jako sociální zemědělství. Nyní se však dostává rozvoje i v oblasti propagace a zvyšování povědomí mezi veřejností. Došlo také k propojení jednotlivých aktérů této oblasti. K tomu mohlo dojít hlavně díky práci agentury pro rozvoj venkova v Toskánsku a univerzitním institutům (Good Practices, n.d.). V současnosti se zde koná velké množství veřejných akcí, konference, semináře, workshopy, setkávání a další akce. Sociální zemědělství je zde chápáno jako zajímavá inovativní příležitost, která by mohla zlepšit fungování jak oblasti zemědělské, tak sociální a v konečném důsledku obohatit celou společnost (Sociální zemědělství v evropských zemích, 2016).

V roce 2015 byl vydán zákon číslo 141, který určuje právní rámec pro sociální zemědělství, avšak stále je v italském prostředí v oblasti sociálního zemědělství velká rozmanitost. Nejčastěji je koncept sociálního zemědělství uplatňován u soukromých farem rodinného typu. V posledních letech dochází k nárůstu těchto farem, a to z důvodu realizovaných programů rozvoje venkova. Tyto programy jsou zaměřené na zlepšení kvality života, zvýšení pracovních příležitostí a diverzifikaci činností zemědělských podniků. V Itálii nyní existuje více než 1000 farem uplatňujících koncept sociálního zemědělství. Podobně jako v jiných zemích, je v Itálii kladen důraz na místní propojenost a komunitní fungování. Jako příklad uvádíme zemědělský podnik Fattoria Casa Mia, který se nachází poblíž Verony, kde je mimo běžné činnosti podniku zřízena i venkovská škola, která hospodaří na 3 hektarech a mimo jiné je její náplní poskytovat prostor pro vzdělávání dětí (Good Practices, n.d.).

Dalším příkladem je farma Agricoltura Capodarco, která funguje od roku 1978 jako odnož katolické Capodarco Community. Systémově spadá do sociální služby typu B. Cílovou skupinou jsou lidé se zdravotním postižením, imigranti a žadatelé o azyl. Nabízí potřebným zaměstnání, tréninkové pracoviště, dobrovolnictví a pracovní terapie. Farma se zabývá rostlinou i živočišnou výrobou, hospodaří na 9 ha vinohradů a 13 ha olivovníků.

Další činností je včelařství, kdy se pracovníci starají celkem o 200 včelstev. Produkty pocházející z farmy jsou v bio kvalitě, farma prodává zeleninu formou komunitně podporovaného zemědělství a ve farmářském obchodě (Kurz Úvod do sociálního zemědělství).

2.8.3 Francie.

Ve Francii je nahlíženo na sociální zemědělství spíše jako na solidární a etickou činnost než na ziskové podnikání. Je zde dlouholetá tradice sdílených zahrad, které byly podporovány církví. Dnes je hlavní činností farem pěstování zeleniny a ovoce. Tyto farmy jsou nejčastěji zřizovány neziskovými organizacemi. Na některé farmy klienti dochází, některé poskytují i ubytování. Většina farem je závislá na dotacích a podpoře státu. Kromě sociálních farem, které poskytují především zaměstnání, existují ve Francii také farmy terapeutické, jejichž činnost je orientována pouze na terapie. Dále pak farmy pedagogické, které jsou zaměřené na vzdělávací činnost s dětmi. Všechny typy těchto farem jsou z velké části financovány z obcí, krajů a regionálních úřadů (výdělečná činnost farmy většinou tvoří pouze 15 % celkových zdrojů). Současný proces decentralizace a předávání odpovědnosti na místní orgány zhoršuje situaci pro fungování sociálního zemědělství, neboť místní finance jsou nedostačující pro zajištění fungování a rozšiřování potřebných služeb.

Jako příklad je zde uvedena farma Bellechambre, která trvale poskytuje zázemí 28 lidem s autismem. Farma leží 30 km od Grenoblu v nadmořské výšce 1000 metrů. Podle schopností se klienti podílejí na péči o dobytek a drůbež, výrobě sýrů a prodeji produktů na trzích. Mají zde prostor i pro nepracovní činnosti jako je sport, arteterapie nebo zpěv. Pracovníci, kteří zajišťují chod farmy, jsou kvalifikováni jak v oblasti sociální, tak zemědělské (Di Iacovo & O'Connor, 2009).

2.8.4 Nizozemsko.

Podobně jako v jiných zemích tomu bylo i v Nizozemí, kde má neformální poskytování zázemí na farmách pro zranitelné osoby dlouhou historii. Koncem 90. let se několik sociálních farmářů spojilo a vytvořili regionální síť. V letech 1998–2006 došlo k obrovskému nárůstu sociálních farem (z 75 na 720). To bylo zapříčiněno dotačním programem Ministerstva zemědělství, přírody a kvality potravin a Ministerstvem zdravotnictví, sociálních věcí a sportu. V roce 1999 bylo založeno Národní podpůrné centrum, které pomáhá začínajícím farmářům. V rámci činnosti tohoto centra lze sdílet a

čerpát informace, centrum také organizuje školení a pomáhá zemědělcům s propagací. Národní podpůrné centrum také vyvinulo standardy kvality, které by měly farmy splňovat.

Z velké většiny jsou sociální farmy v Nizozemí rodinné podniky, které jsou nezávislé na sociálních službách, většinou však některý z členů rodiny má vzdělání v této oblasti. Cílovou skupinou sociálního zemědělství v Nizozemsku byly hlavně osoby s mentálním postižením nebo s duševním onemocněním. Nyní se cílové skupiny rozšiřují na osoby po závislostech, dlouhodobě nezaměstnané a děti. Farmy jsou financované zdravotnickými organizacemi, se kterými mají smlouvu. Zaměstnanci (klienti) si za pobyt na farmě sami platí. A některé farmy dostávají finance prostřednictvím zdravotního a obecného systému pojištění. Dalším zdrojem financování jsou výnosy ze zemědělské činnosti (*Good Practices*, n.d.).

2.9 Současný stav sociálního zemědělství v České republice

V České republice začalo být sociální zemědělství systematicky rozvíjeno okolo roku 2013, avšak už od roku 1990 byly pořádány aktivity, které lze z dnešního pohledu zařadit do konceptu sociálního zemědělství.

V roce 2013 vznikla skupina aktérů z oblasti zemědělství a sociální sféry. Došlo k tomu na základě projektu Multifunkcional Agriculture in Europe (Multifunkční zemědělství v Evropě). Dále byla v roce 2015 sestavena Pracovní komise sociálního zemědělství, která působí na Ministerstvu zemědělství, čímž získalo sociální zemědělství zastřešující orgán, který usnadňuje jeho rozvoj a fungování.

V roce 2017 byla vytvořena Asociace sociálního zemědělství, z. s., která mimo jiné propojuje a sdružuje aktéry sociálního zemědělství.

V současné době v ČR funguje přibližně stovka subjektů. Jde buď o klasická hospodářství se sociálním přesahem nebo o sociální služby, které zahrnují zemědělské složky. Některé organizace jsou přímo profilovány jako sociální farmy nebo sociální podniky v zemědělství. Velmi často je koncept sociálního zemědělství realizován v podobě ekologického hospodaření. Subjekty většinou vykonávají i další činnosti, jako je zpracování produkce, krajinaotvorba, vzdělávání, poskytování stáží, organizování kulturních akcí a podobně. Kombinování těchto aktivit a tím pádem i příjmů, je pro subjekty velice důležité hlavně z toho důvodu, že často nemohou být svou primární produkcí konkurence schopné. Dobrou praxí je i komunikace s okolím a orientace na regionální trh (Hudcová et al., 2019).

2.10 Přehled vybraných subjektů uplatňujících koncept sociálního zemědělství

2.10.1 Dvůr Čihovice.

Dvůr Čihovice leží v Jihočeském kraji poblíž Týna nad Vltavou. Je součástí neziskových organizací Pomoc Týn nad Vltavou, z. s., a Domov sv. Anežky, o.p.s. Tyto organizace poskytují služby osobám se zdravotním postižením (chráněné dílny, sociální služby, sociálně terapeutická a rehabilitační centra).

Farma Dvůr Čihovice poskytuje možnost pracovní rehabilitace pro lidi se zdravotním postižením. Zemědělská činnost je orientována jak na rostlinnou, tak živočišnou výrobu. Práce probíhá na 90 ha polí, luk a pastvin, součástí farmy je stádo 80 krav.

Spolek Pomoc Týn nad Vltavou, z. s. byl založen Jiřím Netíkem v roce 1996 s hlavní myšlenkou vytvořit dobrovolné společenství lidí, kteří se chtějí podílet na vzniku sociálních, charitativních a zdravotnických zařízení, která budou sloužit potřebným.

Posláním farmy je zaměstnávat, vzdělávat a uskutečňovat terapie pro znevýhodněné osoby při využívání dostupných zemědělských zdrojů. Velký důraz je kladen na místní komunity, které jsou spolu se zemědělci hlavními aktéry. Cílem těchto aktivit je podporovat nebo vytvářet prostor pro sociální začleňování.

Farma Čihovice je jedním ze sociálních podniků a svou činností sleduje obecně prospěšný cíl. Činnost farmy je tak orientovaná nejen na zisk, ale také dbá na pozitivní dopad pro společnost. Jelikož nejde pouze o poskytování sociálních služeb, ale také poskytování pracovních míst, je důležité se udržet na trhu práce a vykonávat výdělečnou činnost.

Farma tedy naplňuje tyto principy:

Zaměstnávání a sociální začleňování osob ze znevýhodněných skupin – na farmě v Čihovicích tuto skupinu tvoří převážně osoby se zdravotním postižením a lidé dlouhodobě či opakovaně nezaměstnaní. V roce 2018 tvořili tyto skupiny 68 % zaměstnanců. Dále farma poskytuje možnost flexibilního úvazku osobám na rodičovské dovolené nebo osobám pečující o jiné osoby a seniory. Také jsou zde realizované projekty, které umožňují zaměstnání „na zkoušku“. Díky tomu je možné navázat sociální kontakty a podpořit profesní i osobní rozvoj, čímž se zvyšuje šance na následné pracovní uplatnění.

Farma se také zabývá environmentální otázkou. Pro svou činnost využívá místní, ekologické a recyklovatelné zdroje. Jednou z činností spolku je udržování zeleně obcím a jiným institucím.

Orientací na lokální potřeby a zaměstnávání místních obyvatel farma naplňuje princip místního prospěchu. Cílem zajišťování dostupných služeb a pracovních míst je přispět k prevenci vyliďňování venkova. Jsou tedy zakládány dostupné sociální služby v menších obcích regionu, dále pak i zřizována chráněná pracovní místa. Farma má své produkty certifikované v ekologickém zemědělství (bioprodukty) (*Sociální zemědělství*, n.d.).

2.10.2 Sociální podnik Jasan.

Sociální podnik Jasan je nově vzniklým podnikem sociálního zemědělství, který od roku 2020 funguje na jižní Moravě ve Velkých Hostěrádkách. SP Jasan sídlí společně s dalšími organizacemi v prostorách zemědělského družstva. Jednou z organizací je neziskový spolek Veselá biofarma, který působí hlavně v osvětové činnosti v oblasti ekologie pro odbornou i laickou veřejnost (demonstrační farmy pro zemědělce, exkurze pro školy, přednášky, workshopy, ...). Druhým subjektem je firma VH Agroton, která v rámci ekologického zemědělství pěstuje staré odrůdy na 380 hektarech, chová ovce a prasata.

Sociální podnik Jasan (dále SP) mohl vzniknout za podpory Evropské Unie v operačním programu Zaměstnanost.

V SP jsou v tomto čase tři zaměstnanci znevýhodnění na trhu práce (osoba s lehkým mentálním postižením, osoba nad 55 let a osoba se zrakovým postižením).

Činnost farmy je orientovaná na pěstování zeleniny, zpracování surovin (džemy, sirupy, pesta, chutney, ...) a pečení chleba. Mimoprodukční a environmentální činnost je naplňována výsadbou starých ovocných dřevin do krajiny. Tyto výsadby stromů probíhají komunitní formou, tudíž mají i sociální rozměr. Dále se SP zabývá výrobou dřevěných krmítek a budek pro ptactvo. Jsou zde chovány slepice, které jsou vykoupené z klecových a podestýlkových chovů. Veškerá produkční činnost probíhá v rámci ekologického zemědělství.

Jelikož jde o farmu v rámci konceptu sociálního podnikání, musí podnik naplňovat prospěšné cíle. Společensky prospěšný cíl je naplňován extenzivní výsadbou agrolesnických ekosystémů a mezí. Těmito výsadbami chce SP Jasan dopomoci návratu koroptve polní zpět do jejich původních stanovišť. Sociální prospěch je naplňován zaměstnáváním osob znevýhodněných na trhu práce, kterým je poskytována specifická

podpora přizpůsobená druhu jejich znevýhodnění. Do čehož spadá přizpůsobení pracovních podmínek, psychosociální podpora, tvorba pracovních návyků, dále pak rozvoj pracovních kompetencí v rámci školení a kurzů. Všichni zaměstnanci jsou zapojováni do rozhodování o směřování podniku, je zde podporovaná demokratická struktura řízení podniku. Dále SP nabízí stáže a možnosti dobrovolnické služby pro širokou veřejnost. Zpravidla jednou týdně dojíždějí do SP členové Společnosti pro podporu lidí s mentálním postižením, kteří se spolupodílejí na pracovních činnostech. Dalším cílem, který musí SP naplňovat, je cíl ekonomický. Zisk minimálně z 51 % je použit na rozvoj sociálního podniku a pro naplňování společensky prospěšných cílů. Environmentální cíl je naplňován výsadbou stromů, keřů a bylin, kdy jsou upřednostňovány staré odrůdy typické pro daný region. Pěstování a chov naplňuje zásady ekologického zemědělství. Pro závlahu je zachytávána voda ze střech z budov v areálu. Všechny činnosti spojené s činností podniku jsou naplňovány dle zásad environmentálně šetrného podnikání (nákup spotřebičů, zařízení, obalové materiály, nakládání s odpady, ...). V otázce místního prospěchu podnik usiluje o přednostní uspokojování potřeb místní potávkvy a komunity. Přednostně jsou zaměstnávány obyvatelé žijící v blízkém okolí, potřebné nákupy probíhají od místních dodavatelů. SP také spolupracuje s obcí a ostatními místními aktéry (*Sociální podnik Jasan*, n.d.).

2.10.3 Šťastný domov Líšnice.

Farma Šťastný domov Líšnice, z. ú. se nachází ve východních Čechách poblíž Žamberka. Je sociální farmou, která zaměstnává osoby s mentálním a fyzickým znevýhodněním a klade si za cíl pomoci těmto lidem začlenit se do společnosti. Na farmě jsou zaměstnány osoby s 3. stupněm invalidity a vykonávají tyto funkce: ošetřovatel zvířat, zahradník a údržbář. Statek je zaměřen převážně na chov zvířat, hlavně koní. Dále se zde pěstují léčivé byliny. Součástí farmy je mýdlárna a šicí dílna, které fungují jako chráněné dílny. Součástí areálu je i jezdecký klub, v létě jsou zde pořádány dětské tábory. Farmu navštěvují i školy a školky, v letních měsících i veřejnost (*Šťastný domov Líšnice*, n.d.).

2.10.4 Sociální podnik Dílna u Beránka.

Dílna u Beránka leží v obci Bludovice u Nového Jičína, jako sociální podnik funguje od 1. 2. 2020. Poskytuje zaměstnání třem osobám se zdravotním postižením. Farma se specializuje na chov valašských ovcí a dále na zpracování vlny z těchto ovcí.

Sociální podnik vznikl v návaznosti na rodinnou usedlost s chovem tradičního dobytka, v areálu je také provozována Venkovská škola Bludička a jezdecký klub. V rámci agroturistiky jsou zde nabízené edukační programy pro školy a školky „Jak pastýřka ke svetrů přišla“. Je zde také možné navštěvovat kurzy práce s vlnou.

Farma dále nabízí terapeutické služby jako hiporehabilitaci, pracovní terapii, animoterapii a aktivizační programy „Mobilní salaš“ a „Oslíkoterapie“. Oslíkoterapie je program, kdy osel navštěvuje seniory ve vnitřních prostorách, nejčastěji přímo u lůžka. Pro tuto práci prošel osel speciálním výcvikem a při návštěvě má obuv a speciální postroj (Dílňa u beránka, n.d.)

2.10.5 Svobodný statek na soutoku

Svobodný statek na soutoku je obecně prospěšná společnost, která provozuje zemědělskou činnost v areálu Camphillu v Českých Kopistech. Obyvatelé Camphillu jsou zde zaměstnáni. Na statku se hospodáří biodynamicky a produkce je zaměřená jak na rostlinnou, tak živočišnou výrobu. Další součástí statku je svíčkárna. Statek funguje na principu Komunitou podporovaného zemědělství, kdy zemědělec a místní komunita jsou rovnocennými partnery. Toto partnerství spočívá v dohodě, že zemědělec se zavazuje pěstovat domluvené výpěstky a odběratel tyto výpěstky odebírat a sdílet rizika neúrody a živelných pohrom. Odběratelé platí za výpěstky předem a celou sezónu jsou jim dodávány potraviny (Svobodný statek, n.d.).

2.11 Výzkumy v oblasti sociálního zemědělství

V oblasti sociálního zemědělství bylo provedeno několik výzkumů, pro příklad je zde několik z nich uvedeno.

2.11.1 Pracovní terapeutická intervence u osoby s ataxií a poruchami zraku.

V roce 2015 uvedli Satsuki a Fusako studii zaměřenou na pracovní terapii 62leté ženy s těžkou ataxií a poruchami zraku. Ataxie s nedostatkem vitamínu E jí byla diagnostikována ve věku 48 let. Tato ataxie je způsobena mutacemi genu pro transferový protein a-tokoferol. Žena byla od devíti let schopná nestabilní chůze a od třinácti let však začala mít potíže s jemnou motorikou. Ve věku 23 let se u ženy objevily poruchy zraku způsobené retinitis pigmentosa a od té doby používala invalidní vozík. Za svůj život pravidelně docházela na rehabilitační programy, po smrti své matky však žena přestala

tyto programy navštěvovat a její zdravotní stav se zhoršil. Žena nadále potřebovala celodenní péči ošetřovatelů.

Studie však popisuje změnu pacientčina stavu jak fyzického, tak psychického. Pacientka začala podstupovat pracovní rehabilitaci, a to formou ruční práce. I přes, z počátku pesimistický přístup, vyzkoušela pacientka tkání na tkalcovském stavu. Z počátku dokázala tkát pouze jednu hodinu denně, přesto jí práce zaujala a podnítila pro další pokračování. Po práci vždy hmatem kontrolovala svůj denní výsledek a těšila se na další pokračování. Práce jí přinášela pocit úspěchu a cítila se šťastná. Po šesti měsících chtěla žena začít trénovat své fyzické schopnosti, aby mohla šít rychleji a začala pravidelně procvičovat dolní končetiny, které byly zapotřebí pro zvednutí osnovní tyče na stavu. Trénovala i sed na okraji postele, což po třech měsících tréninku dokázala samostatně po dobu 15 minut, to snížilo potřebu pomoci personálu během tkání. Žena se nadále chtěla zdokonalovat i v dalších denních činnostech. Zkoušela se sama pohybovat mezi postelí a vozíkem. Po 18 měsících od zahájení pracovní rehabilitace se žena zvládla sama pohybovat i tkát. Dokonce dále pak zvládla sama vstát a udržet se pomocí madla. Snížila se tak i potřeba pomoci při hygienických úkonech. Celkově se zlepšil její psychický stav a naladění. Výzkum uvádí hodnoty, které vykazovala žena před začátkem pracovní rehabilitace a po ní. Zlepšily se tak hodnoty v oblasti denních aktivit, funkční nezávislosti i v rámci dotazníku Generalised Self-Efficacy (Satsuki & Fusako, 2015).

2.11.2 Účinky zahradní terapie na zapojení osob s demencí.

Studie z roku 2005 uvádí účinky zahradní terapie na osoby s demencí. Pro výzkum byla stěžejní úroveň zapojení při pracovní terapii a její efekt na klienty. Studie vychází ze třech hypotéz:

1. Účastníci budou vykazovat vyšší úroveň aktivního zapojení během zahradních činností ve srovnání s běžnými denními činnostmi.
2. Účastníci vykazují nižší úroveň nečinnosti během zahradních činností než během běžných denních činností.
3. Účastníci během práce zažívají více pozitivního vnímání.

Účastníky výzkumu tvořili starší lidé s diagnostikovanou demencí, kteří užívají programy péče pro dospělé (adult day service). Výzkum byl prováděn v prostorách univerzity, celkový počet účastníků byl 48 osob (28 mužů a 22 žen), průměrný věk 46–98 let. Pro výzkum byla použita metoda pozorování.

Výsledky této studie potvrdily první hypotézu, kdy čas, který byl stráven aktivně během zapojení do zahradní činnosti, převyšoval čas strávený aktivně během běžných denních činností. Během zahradních činností strávili účastníci 78 % procent času aktivně, kdežto při běžných denních činnostech pouze 28 % času bylo stráveno aktivně. Druhá hypotéza byla také potvrzena, neboť neaktivní čas během zahradních prací tvořil 14 % a během běžných činností 60 %. Hypotéza třetí byla taktéž potvrzena, jelikož účastníci vykazovali během zahradních prací více pozitivního vnímání (Gigliotti & Jarrott, 2005).

2.11.3 Dopad zahradní práce v zemědělství na osoby s mentálním postižením.

Studie si klade za cíl zjistit dopady práce v zemědělství na vnímání subjektivních pocitů, zdraví a pohodu osob s mentálním postižením. Výzkum trval 24 měsíců, kdy se účastníci zapojili do činností s potencionálními přínosy v oblasti sociální (spolupráce) a psychologické (zvýšená sebeúcta a pozitivnější naladění). Účastníci výzkumu měli za úkol navrhnout a vytvořit vlastní zahradu. Finální realizovaná zahrada vznikla syntézou více návrhů a tvořila záhony, travnatou plochu a kurník. Účastníci byli zapojeni do řady činností (hrabání, setí, zalévání, mulčování, ...).

Výsledky výzkumu přinášely pozitivní účinky pro účastníky výzkumu. Zahradu popisovali jako místo, kde mohou „uniknout“ z každodenního života před stresem a je tak pro ně místem k odpočinku. Účastníci popisovali i rozvoj dovedností a tím zvýšení pocitu důležitosti, odpovědnosti za sebe a smysluplnosti pro ostatní. Využívání zahrady u nich posílilo pocit sebeúcty a hrdosti z úspěšně odvedené práce. Ze závěrů studie je patrné, že poskytování těchto příležitostí pro uživatele služeb má významný potenciál pro jejich rozvoj jak po stránce tělesné, duševní, tak sociální. Důsledky tohoto rozvoje mohou vést ke zkrácení léčby a snížení nákladů na služby (Christie, Thomson, Miller, & Cole, 2016).

Účinky zahradní terapie na osoby s psychickými nemocemi a lehkým mentálním postižením

Výzkum, který probíhal v letech 2019 – 2020, byl zaměřen na účinky programu zahradní terapie na osoby s psychickými nemocemi a lehkým mentálním postižením. Studie byla provedena smíšenou formou kvalitativní a kvantitativní metody sběru dat, analýzy a interpretace výsledků. Do výzkumu byla zapojena i kontrolní skupina, která však programy nenavštěvovala. Účastníky výzkumu tvořili lidé navštěvující různé

pracovní rehabilitační služby (chráněné dílny, podporované zaměstnání) ve věku od 18 do 65 let s diagnostikovanými duševními chorobami nebo s lehkým mentálním postižením. Všichni účastníci se do výzkumu zapojili dobrovolně a projevíli o tento výzkum zájem. Výzkumu se celkově zúčastnilo 82 osob s tím, že polovina byla zařazena do experimentální skupiny a polovina do skupiny srovnávací. Program, který účastníci navštěvovali, měl přesná témata a terapeutické cíle, celkem proběhlo osm programů. Během jednotlivých programů si účastníci zasadili své rostliny, následně o ně pečovali a na závěr si z některých produktů uvařili společné jídlo. Terapeuti při aktivitách účastníky povzbuzovali, vedli je k péči o své vlastní rostliny, k oceňování přírody a povídali si s nimi o významu zemědělství. Pro vyhodnocování byly použity standardizované nástroje (DASS21, Short Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale, EMAS, ...). Pomocí těchto nástrojů byly zkoumány kategorie: stres a úzkost, duševní pohoda, angažovanost a smysluplnost, zapojení a práce během programů, emoce a zapojení účastníků do aktivit. Dále pak byla použita metoda pozorování. Výsledky studie vykazují lepší hodnocení v oblasti duševní pohody, větší zapojení do zahradních činností a účastníci shledávali tyto činnosti smysluplnější než kontrolní skupina. V kategorii úzkosti a stresu nebyly popsány žádné rozdíly mezi oběma skupinami. Celkové výsledky ukázaly, že zahradní práce podporují duševní pohodu a pocit smysluplnosti. Avšak v oblasti snížení stresu a úzkosti nebyl prokázán zásadní vliv. Účastníci uváděli, že terapie v zemědělství jim pomáhá zůstat v klidu, rozvíjet trpělivost, uvolňovat stres, soustředit se na úkoly a více přemýšlet. Kvantitativní výsledky ukazují, že zapojení do pracovní terapie v zemědělství je motivační kvůli požitku z konečných produktů, získání nových znalostí a dovedností a uvědomění si významnosti přírody (Siu, Kam, & Mok, 2020).

2.11.4 Benefity práce na sociální farmě.

Další studie přináší poznatky o benefitech získaných díky práci na sociální farmě. Výzkumu se zúčastnilo 72 osob z rozličných cílových skupin (lidé s mentálním postižením, nezaměstnaní, mladí lidé trpící deziluzí, lidé léčící se z drogové nebo alkoholové závislosti; senioři, rehabilitující lidé po nehodě nebo po nemoci). Do výzkumu se zapojilo celkem sedm farem ve Velké Británii. Respondenti se zúčastnili programu na farmách a následně jim byly rozdány dotazníky, které účastníci vyplňovali bezprostředně po návštěvě farmy. Výsledky ukazují výrazný nárůst sebeúcty (u 64 % respondentů), zvýšení sebevědomí, ke zlepšení nálady došlo u 88 % respondentů. Díky

programu došlo také ke snížení pocitu hněvu, zmatenosti, deprese, napětí a vyčerpání. Účastníci se cítili více aktivní a energičtí (Hine, Peacock, Pretty, 2008).

2.11.5 Význam práce na farmě pro osoby s psychiatrickými problémy nebo osoby se závislostí.

Další výzkum se zabýval problematikou významu práce na farmě pro osoby s psychiatrickými problémy nebo osoby s anamnézou drogové a alkoholové závislosti. Výzkumu se zúčastnilo 42 osob, přičemž polovina účastníků měla psychiatrické problémy a druhá polovina byli osoby léčené ze závislosti. Výzkum byl veden kvalitativní metodou formou rozhovorů. Rozhovory probíhaly ve skupině dvou až sedmi lidí a účastnili se jich kromě klientů i farmář, jeho žena a někdy i terapeut. Účastníkům byla pokládána otázka: „Co pro vás znamená práce v sociálním zemědělství?“ Při rozhovorech klienti zmiňovali pravidelnou strukturaci dne, dostatek pracovního vyžití, kontakt s ostatními lidmi. Dále často respondenti zmiňovali svobodu a možnost být venku, možnost pracovat svým vlastním tempem, volit si sám svou náplň práce a možnost chybovat a poučit se z chyb. Dále respondenti hovořili o prostoru pro přemýšlení v neformálním prostředí, pocitu užitečnosti, zvýšení fyzické pohody, a zvláště u osob s drogovou závislostí měl pozitivní účinky pravidelný denní rytmus. Obě skupiny také vnímaly větší fyzickou únavu a lepší spánek. Zlepšil se i fyzický stav respondentů – obnova a zpevnění svalstva. Ohledně duševní pohody bylo ve skupině klientů se závislostí zmiňováno zvýšení spokojenosti a sebeúcty. Ve skupině osob s psychiatrickými potížemi bylo zmiňováno zvýšené sebedůvěry, sebedůvěry, sebedůvěry a zvýšení důvěry. Zvýšilo se také sociální zabezpečení respondentů, u drogově závislých bylo důležité, že mají práci. Skupina duševně nemocných získala pocit sounáležitosti a respektu. Obě skupiny také zmínily navázání nových sociálních vztahů (Elings & Hassink, 2008).

2.11.6 Účinky pravidelného kontaktu s kozami na osoby se zdravotním postižením

Výzkumu se zúčastnilo 10 respondentů se zdravotním postižením ve věku 18 – 45 let, kteří byli po dobu tří měsíců v pravidelném kontaktu s kozami (1x týdně 1 hodina). K výzkumu bylo použito deset koz ze čtyř různých plemen, všechny kozy byly samice. Kozy neměly rohy a byly zvyklé na kontakt s lidmi. Respondenti se při pravidelných intervencích o tyto kozy starali, krmili je a hráli si s nimi. Při pravidelných intervencích

respondenty doprovázelo šest asistentů, kteří zaznamenávali projevy chování respondentů při kontaktu s kozami. Respondenti byli při tomto kontaktu natáčeni na video, stejně tak i během jejich volného času při nestrukturovaných situacích. Což sloužilo jako video, kde bylo možné nalézt paralelní situace. Jako parametry zkoumaného chování byly vybrány tyto oblasti: pohyb (sed, stání, chození), sociální aktivity (interakce s ostatními, s kozou, se zaměstnanci, doteky s kozou, péče o kozu, hra s kozou), komunikace a vyjádření emocí. Z kvalitativního pozorování jsou patrné výsledky, že pravidelný kontakt s kozami měl příznivý vliv na většinu respondentů. Tento příznivý vliv se objevoval v zvýšené radosti a odpovědnosti, iniciativě, zvyšování dovedností a mobility, uspokojení, překonání strachu, pozornosti, a soustředěnosti. Závěrem studie je, že pravidelný kontakt se zvířaty přispěl k blahu respondentů a má trvalý vliv na jejich chování, avšak nevede k význačné změně chování klientů v jiných situacích (Scholl et al., 2008).

3 Cíle a výzkumné otázky

3.1 Cíle

Hlavním cílem diplomové práce je popsat, jaký význam má práce v sociálním zemědělství v životě lidí se zdravotním postižením, a to z více hledisek.

Dílčím cílem je zjistit, zda osoby se zdravotním postižením vnímají ve svém životě změny po zahájení práce v sociálním zemědělství. Pokud ano, popsat jaké.

Druhým dílčím cílem je popsání a porovnání rozdílných přístupů k osobám se zdravotním postižením v sociálním zemědělství na vybraných farmách v České republice.

3.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

Jaký význam má práce v sociálním zemědělství v životě osob se zdravotním znevýhodněním?

Dílčí výzkumné otázky:

Z jakých hledisek může mít práce v sociálním zemědělství význam pro osoby se zdravotním postižením?

Vnímají osoby se zdravotním postižením změny ve svém životě po zahájení práce v zemědělství? Jaké změny vnímají?

Jaké přístupy jsou uplatňovány při práci s osobami se zdravotním postižením v sociálním zemědělství v České republice? V čem se tyto přístupy shodují a naopak liší?

4 Metodika

4.1 Kvalitativní výzkum

V práci je použita metoda kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum je zaměřen na interpretaci subjektivních významů, popis kontextu jednání a chování, zároveň se zajímá o subjektivní teorie jedinců v daném prostředí (Hendl, 2005).

Švaříček a Šedová (2007) definují tuto metodu takto:

Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založených na hloubkových datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu. (p.17)

Pro práci byla zvolena kvalitativní metoda zvláště pro zaměření na porozumění významům lidského jednání a zkušeností a na získání podrobných zpráv o pohledech zkoumaných jedinců, což zmiňuje ve své publikaci Hendl (2005). Podle Hendla (2010) je „Kvalitativní výzkum zejména vhodný, jestliže je cílem: porozumět subjektivním zkušenostem jedinců nebo skupiny, působení sociálních, kulturních a politických faktorů a interakcím mezi jedinci a prostředím.“ (p.5)

4.1.1 Metoda sběru dat.

Pro sběr dat byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru, kdy struktura vychází z předem připravených témat a otázek, které mohou být následně rozvíjeny. K metodě rozhovoru lze přistupovat jako k prostředku umožňující spolupráci tazatele a respondenta jako dvou lidských bytostí podílejících se na tvorbě významu. Z tohoto důvodu je nutné citlivé vedení rozhovoru a dodržování etických zásad (Švaříček & Šedová, 2007). Podle Hendla (2005) je vedení kvalitativního rozhovoru uměním i vědou zároveň. Tato metoda vyžaduje dovednost, citlivost, koncentraci, interpersonální porozumění a disciplínu.

Výhodou této metody je pružnost, čili možnost reakce na odpovědi, dále pak možnost kladení doplňujících otázek (Gavora, 2010). Jelikož rozhovory byly pořizovány při osobním setkání, součástí sběru dat byla i metoda pozorování. Miovský (2006) ve své publikaci popisuje, že bez kvalitativního pozorování nelze provádět kvalitativní rozhovor. V tomto případě nelze pozorování redukovat pouze na extrospekci, jelikož schopnost sebereflexe tazatele v průběhu rozhovoru je stejně důležitá jako schopnost pozorovat respondenta. Tyto projevy jsou účinnými nástroji pro motivaci a vytváření vztahu s respondentem (Miovský, 2006). Toto ve své publikaci zdůrazňuje i Hendl (2005), který

zmiňuje, že pokud je rozhovor veden správně, oba zúčastnění cítí, že jde o rovnocennou komunikaci a zároveň tazatel musí podněcovat respondenta pro svěřování dalších podrobností.

Tato metoda byla pro výzkum zvolena zvláště z potřeby zjištění informací hlubšího charakteru. Jedním z důvodů zvolení této metody je i fakt, že výzkumný vzorek tvoří specifická skupina obyvatelstva, pro kterou by například vyplnění dotazníku bylo velmi složité.

4.1.2 Charakteristika výzkumného souboru.

Základní anamnestické údaje jsou charakterizovány v tabulce.

Tabulka č. 1 Charakteristika výzkumného souboru

Respondenti	Věk	Pohlaví	Typ postižení	Název farmy
R1	30 let	Žena	Lehké mentální	Svobodný statek na Soutoku
R2	39 let	Muž	Lehké mentální	Sociální podnik Jasan
R3	60 let	Žena	Tělesné	Dílna u beránka
R4	53 let	Žena	Dlouhodobé onemocnění	Dílna u beránka
R5	62 let	Žena	Sluchové	Dvůr Čihovice
R6	37 let	Muž	Zrakové a lehké mentální	Dvůr Čihovice
R7	37 let	Muž	Střední mentální	Šťastný domov Líšnice
R8	32 let	Muž	Dětská mozková obrna	Šťastný domov Líšnice

Výzkumný soubor tvoří osoby se zdravotním postižením pracující v sociálním zemědělství. Kritériem pro výběr bylo, aby respondenti měli uzavřenou pracovní smlouvu se subjektem zabývajícím se zemědělskou činností a pobírali od tohoto subjektu pravidelnou mzdu. Všichni respondenti jsou osobami se zdravotním postižením a pobírají invalidní důchod. Pro výzkum byly osloveny subjekty poskytující pracovní místa osobám se zdravotním postižením v zemědělské oblasti. Podle průzkumu je těchto zařízení v České republice okolo deseti. Je však obtížné přesně tyto subjekty vyhledat a spočítat, neboť některé již nemají aktivní webové stránky a jiné například mají stránky dohledatelné, avšak farmy již jako sociální nefungují. Na stránkách www.socialni-zemedelstvi.cz je na mapě sociálních farem k dohledání daleko větší počet, avšak často se tyto farmy specializují na jinou cílovou skupinu než jsou osoby se zdravotním

postižením, jako například na osoby se závislostmi, osoby ve výkonu trestu, osoby sociálně vyloučené nebo na děti a mládež s výchovnými problémy. Dále jsou to farmy poskytující hiporehabilitaci nebo terapeutické zahrady. Ostatní subjekty fungující v České republice zmíněny na stránkách, mají například ve svém areálu zahradu s faunou a flórou, avšak nesplňují parametry pro výzkum tím, že uživatelé služeb často navštěvují pouze venkovní prostor k rekreaci a občas pomáhají, avšak nemůžeme je považovat za osoby zaměstnané v sociálním zemědělství. Jednotlivé subjekty, které splňují kritéria pro výzkum, byly osloveny na základě informací získaných na kurzu „Úvod do sociálního zemědělství“ (2020), dále pak na základě analýzy dostupných informací na stránkách sociálního zemědělství a informacích získaných v publikaci „Možnosti využití konceptu sociálního zemědělství v politikách sociálního začleňování ve venkovském prostředí“ (2015). Pro výzkum byly osloveny tyto subjekty: Sociální podnik Jasan, Dvůr Čihovice, Šťastný domov Líšnice, Svobodný statek na soutoku a Dílna u Beránka a Farma Ledce (ta však do výzkumu nebyla zapojena). Popis organizací, jejichž zaměstnanci se zúčastnili výzkumu, je uveden v kapitole „Přehled poznatků“.

Výzkumný soubor tvoří celkem osm respondentů, čtyři ženy ve věku od 30 do 62 let a čtyři muže ve věku od 33 do 39 let. Pro výzkum byl zvolen právě takový počet respondentů, aby studium několika případů mohlo pomoci generovat teorii o procesech, které určují podobné případy, což ve své publikaci zmiňuje Hendl (2005).

Rozhovorů pro výzkum bylo provedeno celkem devět, avšak jeden respondent na otázky reagoval pouze neverbálně (pokyvem hlavy), proto nebyl tento rozhovor do výzkumu zahrnut. Respondenti byli označeni R1 – R8.

R1 je žena ve věku 30 let, která je osobou s lehkým mentálním postižením. Žije v komunitním chráněném bydlení. Je svobodná a v komunitě žije společně se svou matkou, která zde funguje jako koordinátor služby. Během týdne respondentka pravidelně působí ve více odvětvích v rámci chráněných dílen: svíčkárna, zemědělství – rostlinná i živočišná produkce, zpracovna a bylinky. Předchozí zkušenosti s jiným zaměstnáním nemá. Kromě mentálního postižení nemá jiné omezení, invalidní důchod má prvního stupně.

R2, muž ve věku 39 let, pracuje v sociálním zemědělství jeden rok. Je osobou s lehkým mentálním postižením a trpí kardiovaskulárním onemocněním a epilepsií. Žije v domácnosti s rodiči, sestrou a její rodinou. Dříve zaměstnaný nebyl, pouze vypomáhal známým. Má potíže s jemnou i hrubou motorikou. Pobírá invalidní důchod druhého

stupně. V zaměstnání vykonává pomocné práce, často pomáhá vedoucímu, jednoduché úkoly zvládne i samostatně.

R3 je žena ve věku 60 let s tělesným zdravotním postižením imobilita kyčelního kloubu. Žije v domácnosti sama. Dříve pracovala jako sociální pracovnice. V zaměstnání se věnuje převážně práci s vlnou, stará se o hospodářská zvířata a provádí exkurze.

R4 je 53letá žena, která trpí onemocněním roztroušená skleróza a psychickými potížemi. Žije společně s bratrem a jeho rodinou, dříve pracovala jako učitelka.

R5 je 62letá žena, která je osobou se střední nedoslýchavostí, používá sluchadlo na levém uchu. Ke komunikaci využívá i odezírání, nyní je více handicapovaná povinností nosit roušky a respirátory. Žije v domácnosti s manželem. V zaměstnání pracuje tři roky, v minulosti vystřídala mnoho prací. Pobírá invalidní důchod prvního stupně. V zaměstnání se věnuje hlavně sběru brambor a zpracovávání ovoce.

R6 je muž ve věku 37 let, který má zrakové (střední slabozrakost) a lehké mentální postižení, v dětství trpěl epilepsií. Pobírá invalidní důchod druhého stupně. Žije v domácnosti s matkou. Má zkušenost i s jiným zaměstnáním. V zaměstnání vykonává hlavně pomocné práce ve zpracovně a ve skladu.

R7, muž starý 37 let. Pobírá invalidní důchod třetího stupně, je osobou se středním mentálním postižením. Trpí onemocněním astigmatismu. Žije v domácnosti s rodiči. V sociálním zemědělství je zaměstnán deset let. V práci se každý den věnuje kydání hnoje u koní. Předchozí zkušenosti se zaměstnáním nemá.

R8 je 32letý muž s dětskou mozkovou obrnou hemiparetické formy. S DMO je spojená porucha řeči a lehké mentální postižení. Pobírá třetí stupeň invalidního důchodu. Bydlí v chráněném bydlení přímo v areálu farmy. V zaměstnání je šestým rokem a věnuje se zde mnoha činnostem, hlavně péči o zvířata a údržbě areálu.

Celkem z pěti subjektů, které poskytly své pracovníky jako respondenty pro výzkum, se ze tří subjektů výzkumu zúčastnili dva respondenti. Z ostatních dvou subjektů byl vždy pouze jeden respondent.

4.1.3 Postup při sběru dat.

V říjnu roku 2020 byla podána žádost Etické komisi FTK UP o schválení výzkumného šetření, součástí žádosti byl i informovaný souhlas pro účastníky výzkumu, případně jejich opatrovníky. Vyjádření etické komise je přiloženo v příloze č. 1. Na základě kladného vyjádření byly v lednu 2021 osloveny vybrané subjekty emailem. Oslovených subjektů bylo celkem šest. Vzhledem k tomu, že na zaslaný email zareagoval

pouze jeden subjekt, po uplynutí doby čtrnácti dnů byli vedoucí subjektů kontaktováni telefonicky. Při těchto telefonátech vedoucí přislíbili účast ve výzkumu po domluvě se zaměstnanci. Do výzkumu bylo nakonec zahrnuto pět subjektů. Jeden oslovený subjekt byl kontaktován pouze emailem, telefonicky kontaktován nebyl a nebyla s ním navázána žádná spolupráce. S jednotlivými vedoucími byl domluvený návštěvní den, kdy bylo možné na sociální farmu přijet. Vedoucí farem obeznámili své zaměstnance s návštěvou pro výzkum. Všichni respondenti byli na místě dotazováni, zda s poskytnutím rozhovoru souhlasí, dále byli seznámeni s metodami, záměrem a cílem výzkumu a byli informováni o anonymitě a zachování osobních údajů. Dále byl udělen souhlas pro nahrávání na diktafon a podepsán informovaný souhlas. Všichni respondenti jsou svéprávní, proto nebylo potřeba souhlasu další osoby. Data pro výzkum tedy byla sbírána při návštěvě jednotlivých subjektů metodou polostrukturovaného rozhovoru. Předem nebylo dané kolik osob pracujících v jednom subjektu se výzkumu zúčastní. To vždy záleželo na ochotě pracovníků, možnostech, které poskytl zaměstnavatel nebo na typu znevýhodnění pracovníka. Rozhovory byly prováděny přímo v místě, kde zrovna respondenti pracovali (zpracovna, stáj, společenská místnost a dílna). Respondenti odpovídali na otázky samostatně, pouze u jednoho rozhovoru byli přítomny dvě respondentky, které vždy obě odpověděli na jednu otázku. Rozhovory trvaly v rozmezí většinou 15 minut, a to zvláště z toho důvodu, že respondenti poskytovali rozhovor ve své pracovní době.

Při rozhovoru byly pokládány tyto otázky:

Co pro vás znamená vaše zaměstnání?

Jak vypadá váš běžný den v zaměstnání? Můžete ho popsat?

Jste v zaměstnání spokojen/a?

Co se ve vašem životě změnilo po zaměstnání v sociálním zemědělství?

Co vás v zaměstnání nejvíce baví?

Co vás naopak nebaví?

Naplňuje vás práce v zaměstnání?

4.1.4 Analýza dat.

Rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně byla provedena doslovná transkripce. V přepisu nebyly nijak upravovány nespisovné nebo nářeční výrazy. Data byla analyzována metodou Interpretativní fenomenologická analýza (dále jen IPA). Tato metoda analýzy dat byla zvolena zvláště z důvodu výzkumného fokusu této metody, čímž je porozumění žité zkušenosti člověka. IPA napomáhá detailně prozkoumat utváření

významu zkušenosti, což umožňuje porozumět jednotlivým událostem nebo procesu (Smith, Flowers, & Larkin, 2009). Výsledkem je fenomenologická analýza, která interpretuje zkušenosti účastníka. Zakladatelem této metody je Jonathan Smith, který charakterizoval metodu IPA jako pokus o rozluštění významu prostřednictvím interpretační spolupráce s texty a přepisem. Tento proces je prováděn jednotlivými kroky, které umožňují výzkumníkovi identifikovat témata a integrovat je do smysluplných celků nejprve uvnitř a poté napříč případy (Willig, 2008).

Teoretickými východisky pro tuto metodu je fenomenologie, hermeneutika a ideografie. Souvislost s fenomenologií je v hledání individuální a jedinečné žité zkušenosti člověka, dále pak z psychologického hlediska prozkoumávání toho, jakým způsobem je svět zažíván konkrétními lidmi v konkrétním kontextu a čase. Součástí IPA je i práce s hermeneutikou. Hermeneutický kruh lze charakterizovat jako interpretaci, kde jednotlivým částem lze porozumět pouze jen z celkové souvislosti a celkové souvislosti lze porozumět jen pochopením jednotlivých částí celku. V metodě IPA tedy práce s hermeneutikou spočívá v tom, že se respondent snaží porozumět své zkušenosti s daným fenoménem a tazatel se snaží porozumět tomu, jakým způsobem k tomu respondent dospívá. Třetím pilířem IPA je ideografický přístup, který spočívá v zaměření se na konkrétní jedince, kteří ve svém životě zažívají specifickou událost. Při analyzování dat pomocí IPA tedy začínáme detailním prozkoumáním jednoho případu a až po dosažení určitého stupně porozumění nebo interpretačního tvaru přecházíme k dalšímu případu (Řiháček, Čermák, & Hytych, 2013).

Jednotlivé kroky analýzy

Analyzování dat bylo provedeno podle knihy Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy (Řiháček, Čermák, & Hytych, 2013). Prvním krokem byla reflexe výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu. Čímž došlo k uvědomění si motivace pro práci a uvědomění si vlastní prekoncepce související s tématem. Autor si tak uvědomuje, v jakých souvislostech se v oblasti sociálního zemědělství pohybuje a jak tuto problematiku vnímá.

Dalším krokem analyzování je čtení a opakované čtení textu. Tímto krokem se výzkumníkova pozornost vztahuje k respondentovi a je zaujat případem.

V další části analyzování byly do rozhovorů připsovány poznámky a komentáře. Poznámky a komentáře se týkaly jak už obsahové stránky textu, tak často užívaných slov či vynořujících se asociací.

Další částí bylo rozvíjení vznikajících témat. Na základě poznámek a komentářů byly v textu rozvíjeny vznikající témata. Tato témata zachycují esenciální kvalitu respondentovy zkušenosti.

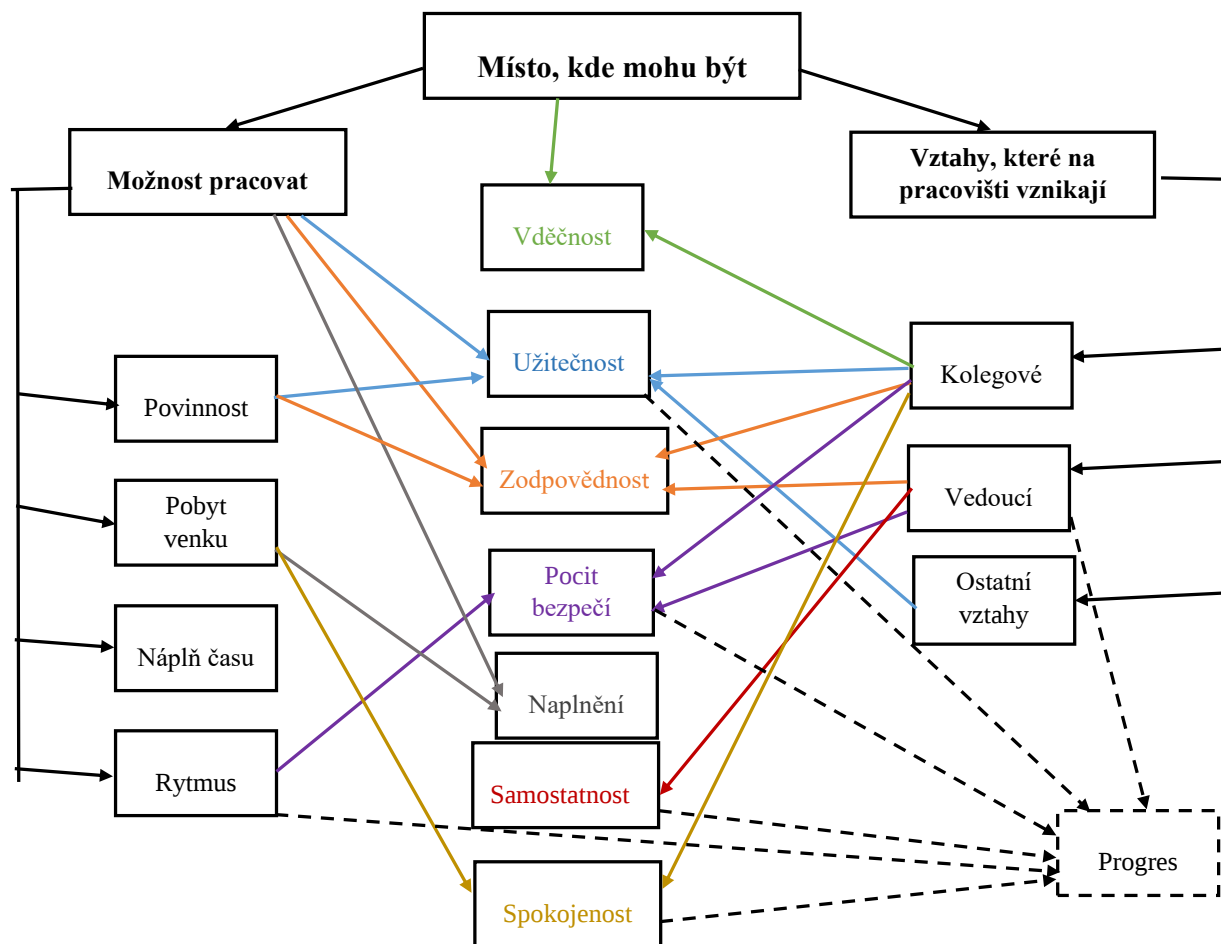
Následuje hledání souvislostí napříč tématy, kdy jsou témata systematicky řazena a organizována.

Tento postup se opakuje u všech jednotlivých případů. Následuje krok hledání vzorců napříč případy, kdy dochází k propojení jednotlivých analýz.

Na základě této analýzy byl sestaven diagram určující vztahy mezi tématy a prezentovány výsledky.

5 Výsledky

Výsledky jsou graficky znázorněny v diagramu. Následně jsou prezentovány z perspektivy všech témat, což znázorňuje diagram. Dále jsou výsledky prezentovány z perspektivy jednotlivých respondentů.

5.1 Výsledky z perspektivy společných témat

5.1.1 Místo, kde mohu být.

Sociální farmy respondenti chápou jako místo, kde mohou být:

Předtím jsem chodil do školy, pak jsem byl rok doma a nastoupil jsem pak sem. (7)

Hlavně že není člověk doma. (7)

Aspoň má (člověk) nějakou práci. (7)

... dělám tady údržbáře, co je potřeba tady spravit nebo prostě všechno. (8)

Já tady bydlím. (8)

Jsou to místa, kde je jím umožněno pracovat, kde i přes svoje omezení mohou být užitečními:

Já jsem, já jsem vyučenej automechanik, to sem dělat nemohl, protože mám postižení na pravou stranu a jinak dělám tady no. (8)

Jako mám omezení, ale tady v té práci, kdybych byla v nějaký továrně, nějakým podniku, tak by mi to vadilo, ale tady mi to nevadí. (5)

Omezení mám v prachu a hluku. Ale to tady není. (5)

Takže už jsem nevěřila, že bych nějakou práci byla schopná zvládat. (3)

... no a já tady dělám prostě všechno... (8)

Tady vlastně v podstatě jsem schopny dělat všechny všechno. (3)

Z výpovědí je také patrné, že za tuto možnost cítí vděčnost:

... že to vnímám jako dar, vlastně tuhle práci. Že jsem měla vlastně štěstí, že ke mně takhle nabídka přišla, nic takového jsem nečekala jsme nečekala, že jsem měla strach, že budu mít problém si něco najít a tohle ke mně nakonec přišlo samo, takže jsem tady spokojená moc, jak s tou prací, tak se zázemím, tak s lidičkama kolem mě ... (4)

... že mi ta práce takhle přišla, tak já jí vlastně беру vlastně jako i dar a našla jsem tady jednak ten pocit, že jsem něčemu alespoň užitečná... (4)

Toto místo také respondentům přináší to, aby je společnost vnímala jinak:

Já jsem taky ráda, že sem můžu chodit, protože třeba v očích jiných lidí, tak že se na nás dívali, že se nám jako kdyby nechtělo pracovat. (4).

Sociální farma také umožňuje zažívat pocit zodpovědnosti za ostatní spolupracovníky:

Mám je tady na starost. (8)

5.1.2 Místo, kde mohu pracovat.

Povinnost

Práci na sociální farmě respondenti vnímají jako svou povinnost, musí ji vykonávat a nikdo jiný to za ně neudělá, s tím se pojí i pocit užitečnosti a zodpovědnosti:

... prostě my máme těch věcí strašně moc, co máme dělat v ten den. (1)

... no a já tady dělám prostě všechno... (8)

Prostě je to takový, musí se to dělat dělat furt. (8)

No všechno možný, já tady kydám, v létě třeba zpravuju ohradníky, seču tady se strunovkou, dělám tady údržbáře, co je potřeba tady spravit nebo prostě všechno. (8)

Tady se to dělá za každého počasí. (7)

Rytmus

Díky možnosti pracovat a pravidelně docházet do zaměstnání respondenti získávají pro svůj život pravidelný rytmus.

Prostě je to takový, musí se to dělat dělat furt. (8)

Jo, to se dělá každý den. (7)

Každý den se to tady dělá. (7)

Já už jsem tady deset roků. (7)

Musím říct, že tady je to furt stejný. (7)

Od minulého je lepší to, že (pauza) dostávám prostě (pauza) pravidelnej režim prostě a (dlouhá pauza) (2)

Díky tomu, že se i práce často opakují a oni jsou na ně zvyklí, mohou se na pracovišti cítit bezpečně:

Je to dobrá práce, zvykla jsem si na ni a líbí se mi tu. (5)

... jsem zvyklá na tu práci a jinou bych nechtěla. (5)

Náplň času

Respondenti vnímají možnost pracovat jako způsob naplnění času, vnímají tento čas jako možnost zabavení se. Vzhledem k tomu, že všichni respondenti pobírají invalidní důchod, není pro ně zaměstnání existenční potřebou, přesto však jsou za tuto možnost rádi:

... můžu dělat kde co, klidně i bylinky sbírat sklízet, to mě zabaví. (1)

... než abych třeba čučel doma a nedělal nic, že jo. (2)

Nuda, ta mě nebaví. (2)

Okopáváme nebo něco děláme venku, když zrovna není co dělat. (1)

No je to činnost prostě celodenní. (8)

A nejsou doma v garáži, tak když jsem neměl práci, tak jsem byl každý den nasáčkovaný v garáži a nic že jo, tam jsem si dal káfičko a nic že jo a šel jsem dom a furt. A tam zpátky, dom a na garáž dom, na garáž. (2)

Předtím jsem chodil do školy, pak jsem byl rok doma a nastoupil jsem pak sem. (7)

Hlavně že není člověk doma a rychlejc ten den uteče. Aspoň má nějakou práci. (7)

Pobyt venku

Vzhledem k tomu, že práce v zemědělství probíhá z velké části ve venkovních prostorách, je i pobyt venku zmíněnou kategorií, kterou tato práce poskytuje. Respondenti hodnotí možnost pracovat venku pozitivně:

Ale je to vlastně v přírodě, na vzduchu čerstvém a je to vlastně prostě příjemné. Já vždycky říkám, že to je práce snů. (3)

... venku je to úplně prima. No hlavně tu drobotinu a kytičky, jo tady ty truhlíky všechny, no jo. (3)

... že člověk je hodně venku, a venku je hodně prima. (1)

Je to i takové, že to venku člověku dá tu potřebnou energii, co potřebuje. Já právě, když jsem venku tak nejsem vůbec unavená. (1)

... tak je tam, že je tam hodně čerstvého vzduchu. (1)

Já mám radši být venku, než být zavřená vevnitř. (1)

Jsem velmi spokojená, jsem prostě, jsem ráda, když jsem venku, protože mě ta práce venku prostě fakt naplňuje, prostě. (1)

Kdežto práce, kde ani nejsem zvyklá, a když jdu ven, tak jsem hned veselejší, můžu dělat kde co, klidně i bylinky sbírat sklízet, to mě zabaví. Baví mě to, mě prostě baví práce venku. (1)

Je to lepší než být třeba v místnosti zavřenéj. (7)

Jedna respondentka v návaznosti na možnost pracovat venku často zmiňuje práci se zemí (s půdou), lze usuzovat, že tato práce pro ni má velký význam:

Sázení, setí, to všechno je spojené s tou zemí. (1)

Jak jsme sázeli ty stromky a keře, to byla další práce spojená se zemí. (1)

A mě to fakt duši docela hladí, když můžu okopávat okolo rostlinek, brát, sklízet ty rostlinky, které jsem prakticky před chvílí okopala, vyplela. (1)

5.1.3 Vztahy, které na pracovišti vznikají.

Respondenti ve svých výpovědích často zmiňují ostatní osoby, se kterými se na pracovišti stýkají. Je tedy patrné, že i v tomto ohledu plní sociální farma důležitou roli. Téma vztahů bylo roztrženo do tří kategorií: vedoucí, kolegové a ostatní lidé.

Kolegové

V rozhovorech respondenti často zmiňují pracovní kolektiv a kolegy. V těchto souvislostech hovoří o vděčnosti, spokojenosti a podpoře. Lze usuzovat, že se mezi ostatními cítí bezpečně:

Jsem vděčná za tuhle tu práci a tenhle kolektiv. (3)

... a myslím, že se tu navzájem držíme... (3)

... a hrozně ráda jsem tady v tom kolektivu. (3)

... a ještě jsem tady ve společenství lidiček s kterými si sedíme vzájemně, rozumíme si, (4)

Že jsou tady na mě hodný. (6)

... a jak já jsem tady zvyklá s kolegama, tak už jim rozumím a slyším. A voni jsou taky ke mně blíž. (5)

Jsem ráda mezi kolegy, kolegyněmi, kolektiv dobrý. (5)

Poznal jsem nové lidi. Poznal jsem tebe, Jirku, Renču, Jarmilku, druhou Jarmilku (smích). (2)

... v osm začínáme a děláme s Jirkem to, co je potřeba, no. (2)

Jeden z respondentů své kolegy vnímá i jako kamarády:

Dneska jsem s kamarády dvouma. (6)

Jiný respondent zase cítí za ostatní spolupracovníky zodpovědnost a staví se do role někoho, kdo ostatním říká, co mají dělat:

... mám je tady na starost, ... (8)

Já třeba jim říkám, co maj dělat, dopoledne co maj dělat že jim musím říkat, co maj jakoby dělat, vozit kolečka nebo vykydat. (8)

Jeden respondent často zmiňuje i pomoc ostatním kolegům, díky čemuž může zažívat pocit užitečnosti:

... jablka, dával do tady do těch kýblů a támhle nosil pani (6)

Ještě jsem pomáhal támhle pani křížaly dávat na ty sítě. (6)

A tady když chtějí pomoci, tak jim utírám a umejvám nádobí. (6)

Vedoucí

Respondenti zmiňují, že díky vedoucímu, který je zaměstnává, dostávají podporu v oblasti samostatnosti:

A tady vlastně tím, že mi Gábinka nabídla tuhle práci, tak jsem se prostě naučila stavět na svoje vlastní nohy i to vlastně, že jsem se dokázala naprosto osamostatnit. (3)

... začali jsme to tak ňák s Gábinkou rozklíčovat a pomohla mi, abych se mohla nějakým způsobem osamostatnit. (3)

Lze usuzovat, že i díky vedoucímu mohou na pracovišti zažívat pocit bezpečí. Jeden respondent toto zmiňuje v kontextu s porovnáním s minulou prací:

No v Týně, v jedný firmě a tam, ale jsem se bál chodit do práce. (6)

No, protože tam dělal jeden pán, kterej tam pil alkohol a neuměl s náma jednat. (6)

Vedoucí, také zadává práci a respondenti díky tomu mohou vnímat pocit zodpovědnosti za tuto práci:

... podle pana vedoucího děláme práci co nám zadá. (6)

Ostatní vztahy

Respondenti přicházejí v zaměstnání do styku i s ostatními lidmi:

... ale zase když s těma dětma vyjdete, tak už je to zase super. (3)

Hrozně ráda jsem s těma děckama... (3)

Jitka mi nabídla, že bude držet, jestli se k ní nechci přidat ... (1)

Jedna respondentka popisuje, že i díky jejímu zaměstnání může být pro ostatní užitečná, a může ostatním ukazovat, jak to na farmě chodí:

... tak by mohli tady vlastně chodit lidé se dívat se na zvířátka a procházet po farmě a jakoby i s povídáním, co se tady všechno dělá (4)

... takže hnedka potom taky ukazujeme ještě těm dětem nebo lidem, kteří maj o to zájem tu práci s vlnou, kterou děláme. Tak jak se vlastně ta vlna zpracovává, koho to zajímá, jak se vlastně od toho ostříhání až po nějaké ty výrobky, co se vlastně s tou vlnou dá všechno dělat. (4)

... ale mám třeba trošku trému, když třeba sem přijdou ty školy a to je, to je, to souvisí s mou vnitřní osobností s mým nastavením, já to беру i jako lekci, co mám zvládnout a co se mám naučit, ale není tam nechuť. (4)

Já jsem taky ráda, že sem můžu chodit, protože třeba v očích jiných lidí, tak že se na nás dívali, že se nám jako kdyby nechtělo pracovat. To jsem hodně tak cítila, já jsem bývala i hodně vytížená, ale řekli mi někdo, že jsem se starala třeba já nevím o tu Adélku tenkrát a řekli mi, no tak alespoň se zabavíš. (4)

5.1.4 Pocity a prožitky

V rozhovorech se často objevují témata pocitů, prožitků a toho, co respondenti díky tomuto místu vnímají, zažívají. Tyto pocity jsou buď konkrétně navázané na jiná témata nebo jsou ve výpovědích zmíněna bez kontextu. Tato témata byla roztríděna do kategorií: vděčnost, užitečnost, zodpovědnost, pocit bezpečí, naplnění, samostatnost a spokojenost.

Vděčnost

Téma vděčnosti se vztahuje k samotnému místu a všemu, co s tím souvisí, dále pak k ostatním kolegům:

Pro mě to znamená vlastně hrozně moc (3)

Jsem vděčná za tuhle tu práci a tenhle kolektiv. (3)

... pro mě je to tady druhý domov (3)

Neboť několik let jsem vlastně měla pocit takové zbytečnosti na světě a že až bezmoci takové a teď vlastně s tím, že mi ta práce takhle přišla, tak já jí vlastně беру vlastně jako i dar a našla jsem tady jednak ten pocit, že jsem něčemu alespoň užitečná. (4)

Protože považuju to jako dar, že mi to takhle přišlo. (4)

Užitečnost

Dalším tématem, které z rozhovorů vyplívá, je užitečnost.

Toto zaměstnání, které teď vlastně ve kterém jsem rok, pro mě znamená vlastně velký pocit najednou, že jsem užitečná v něčem (4)

Změnilo se to, že se cítím užitečnější a měla jsem v sobě více síly do života. já jsem vlastně předtím tak vlastně jsem se cítila už bez té síly, žádnou jiskru do života žádnou sílu, prostě jenom takovou jsem cítila beznaděj, že jsem k ničemu a vlastně tím, že jsem tu práci dostala, tak do mě jakoby vešlo více energie, díky čemu jsem ještě i platná. (4)

A taky ten pocit užitečnosti, který to pomáhá všechno. (4)

Téma užitečnosti často vychází z možnosti vykonat potřebnou práci.

Tady vlastně v podstatě jsem schopny dělat všechny všechno. (3)

Ne ne, co je potřeba to udělám. (3)

... v osm začínáme a děláme s Jirkem to co je potřeba, no. (2)

... můžu okopávat okolo rostlinek, brát, sklízet ty rostlinky, které jsem prakticky před chvílí okopala, vyplela. (1)

... my se musíme postarat sami o sebe ... (1)

... když není něco navážené, co potřebujeme nutně, tak vážíme bylinky a když není co navážít, tak nevážím nic, prostě. (1)

... prostě my máme těch věcí strašně moc, co máme dělat v ten den. (1)

... že chystáme bedýnky, chystáme objednávky, chystáme to, chystáme ono. Je toho fakt dost. (1)

... dělám tady údržbáře, co je potřeba tady spravit nebo prostě všechno. (8)

A hned vím, co mám dělat. (5)

I sama vím, co mám dělat. (5)

... co nám daj, to uděláme. (5)

Tady se to dělá za každého počasí. (7)

My to máme tak rozdělený. (7)

Respondenti tento pocit popisují ve spojitosti s ostatními lidmi, pro které mohou být užiteční:

Víme, že je to užitečné, víme, že jim to hrozně moc dává. Víme, že je to dobře. (3)

... tak by mohli tady vlastně chodit lidé se dívat se na zvířátka a procházet po farmě a jakoby i s povídáním, co se tady všechno dělá... (4)

... takže hnedka potom taky ukazujeme ještě těm dětem nebo lidem, kteří maj o to zájem tu práci s vlnou, kterou děláme. Tak jak se vlastně ta vlna zpracovává, koho to zajímá, jak se vlastně od toho ostříhání až po nějaké ty výrobky, co se vlastně s tou vlnou dá všechno dělat. (4)

Ještě jsem pomáhal támhle pani křížaly dávat na ty sítě. (6)

A tady když chtějí pomoci, tak jim utírám a umejvám nádobí. (6)

Nejvíce pomáhat tady v té kuchyni. (6)

Jeden respondent může zažívat pocit užitečnosti i díky tomu, že dohlíží na ostatní:

... mám je tady na starost. (8)

Zodpovědnost

Téma zodpovědnosti se objevuje v souvislosti s celým místem:

... to je místo, za které dýchám. (3)

Sledujeme tady všechno, co se děje s takovým napětím a není nám to lhostejné, jak se ta situace bude dál vyvíjet, prostě všichni máme zájem na to, abychom nějak fungovali dál. Takže tak (úsměv). (4)

... my se musíme postarat sami o sebe (1)

Respondenti také cítí zodpovědnost za jim svěřenou práci:

Třeba tohle taky ochutnám hodnotím, ano, je to dobré. (5)

My to máme tak rozdělený. (7)

Dále cítí zodpovědnost za ostatní spolupracovníky:

Já třeba jim říkám, co maj dělat, dopoledne co maj dělat, že jim musím říkat, co maj jakoby dělat, vozit kolečka nebo vykydat. (8)

Pocit bezpečí

V rozhovorech bylo zmíněno i téma pocitu bezpečí, který respondenti ve svém pracovišti zažívají. V tomto kontextu hovoří o druhém domově, lásce, nebo o tom, že si v práci zvykli:

... takže tady mám takový pocit i bezpečí, (4)

... a jelikož mi to tady cítíme jako druhý domov, takže to pak vlastně bereme automaticky. (4)

Já to tak cítím, že to je jako kdyby prostě doma. (4)

... hlavně a že mám ten pocit bezpečí cítím, a jak říká Gábinka, že to je takový druhý domov náš, že to taky tak cítím, že tady za pro to dýcháme. (4)

... pro mě je to tady druhý domov. Já tady vcházím vždycky úplně šťastná do branky. Tady prostě to je místo, za které dýchám. (3)

To prostředí tady i jak cítí člověk tu lásku. Člověka vlastně asi to nejdůležitější úplně a potom protože to je vlastně láska nadevše, že. (4)

Je to dobrá práce, zvykla jsem si na ni a líbí se mi tu. (5)

Že jsou tady na mě hodný. (6)

Respondenti ve svých výpovědích také zmiňují zkušenosti z minulých zaměstnání, z toho lze usuzovat, že v nynějším zaměstnání se cítí bezpečněji:

... tam to prostě bylo strašidelné dost. (1)

No v Týně, v jedné firmě a tam, ale jsem se bál chodit do práce. (6)

No, protože tam dělal jeden pán, kterej tam pil alkohol a neuměl s náma jednat. (6)

Respondenti se cítí bezpečně i z toho důvodu, že důvěřují svému vedoucímu a ví, že by jim nesvěřil/a práci, kterou by nezvládli.

Gábinka nás nepustí k velkým zvířatům, protože se o nás bojí, že bysme to nezvládli (3)

I díky tomu, že respondenti jsou na svou práci zvyklí, orientují se v ní a dokonce zvládají dávat pozor na ostatní, mohou pracoviště vnímat jako své útočiště a cítit se zde bezpečně:

Já třeba jim říkám, co maj dělat, dopoledne co maj dělat, že jim musím říkat, co maj jakoby dělat, vozit kolečka nebo vykydat. (8)

Musím říct, že tady je to furt stejný. (7)

Samostatnost

Další z témat, které bylo ve výpovědích zmiňováno, je téma samostatnosti:

A tady vlastně tím, že mi Gábinka nabídla tuhle práci, tak jsem se prostě naučila stavět na svoje vlastní nohy i to vlastně, že jsem se dokázala naprosto osamostatnit. (3)

Odešla jsem v šedesáti letech od manžela, našla jsem si samostatné bydlení. (3)

... a pomohla mi, abych se mohla nějakým způsobem osamostatnit. (3)

Ano, jen když něco potřebuju, tak mám přesčasy, tak si to vybírám. (5)

A hned vím, co mám dělat. (5)

I sama vím, co mám dělat. (5)

My to máme tak rozdělený. (7)

Naplnění

Respondenti v souvislosti s možností pracovat zmiňují i pocit naplněnosti:

Naplňuje, naplňuje. Po okraj. Je to fakt krásný. (3)

... a co mě třeba i naplňuje, že já si doma nedokážu udělat čas na tvoření a nějaké ruční práce a tady se k tomu tvoření dostanu a potom mě to vede k zamyšlení, ano i doma je třeba si udělat na to čas, ano je třeba si vyčlenit. Ten čas. Říkám si, pomáhá ti to, je to pro tebe terapie, tak si třeba trošku tvořila a udělala radost. (4)

Jedna respondentka zmiňuje, pocit naplnění z práce venku:

Jsem velmi spokojená, jsem prostě, jsem ráda, když jsem venku, protože mě ta práce venku prostě fakt naplňuje, prostě. (1)

A mě to fakt duši docela hladí, když můžu okopávat okolo rostlinek, brát, sklízet ty rostlinky, které jsem prakticky před chvílí okopala, vyplela. (1)

Spokojenost

Cítím se tu dobře. (3)

Já tady vcházím vždycky úplně šťastná do branky. (3)

Mě to baví opravdu asi všechno. Nejvíc, když můžu krmit. Já tu drobotinu miluju, to jsem měla vždycky. (3)

Zábavu, zábavička. (2)

Tady to není práce, tady to je zábava. (2)

... že člověk je hodně venku, a venku je hodně prima. (1)

A mě to fakt duši docela hladí, když můžu okopávat okolo rostlinek, brát, sklízet ty rostlinky, které jsem prakticky před chvílí okopala, vyplela. (1)

Jsem velmi spokojená, jsem prostě, jsem ráda, když jsem venku, protože mě ta práce venku prostě fakt naplňuje, prostě (1)

To prostředí tady i jak cítí člověk tu lásku. Člověka vlastně asi to nejdůležitější úplně a Potom protože to je vlastně láska nadevše, že. (4)

Prostě baví mě to a.. (8)

Jo je to moje jakoby záliba. (8)

Je to dobrá práce, zvykla jsem si na ni a líbí se mi tu. (5)

Jsem tady spokojenej. (6)

Tam se mi taky líbilo, každá práce se mi líbí. (5)

Všechno mě baví. (5)

Sem jezdím i rád (úsměv). (6)

Je to i takové, že to venku člověku dá tu potřebnou energii, co potřebuje. (1)

... tak do mě jakoby vešlo více energie díky čemu jsem ještě i platná (4)

Progres

Může prostě třeba té duchovní stránce věnovat daleko víc, než jsem věnovala předtím, takže já si užívám toho života tímto způsobem úžasným, ze kterého jsem byla pořád vytrhována něčím a někým a ve kterém jsem byla napadána za nějaké věci, za které jsem nemohla a nemohla jsem je ničím ovlivnit. A bylo to takové opravdu velice těžké. Už jsem vyhlížela smrt. (3)

... protože žila jsem ve vztahu s manželem, který mě týral, psychicky asi čtyřicet let. Takže sebevědomí jsem měla totálně na nule a navíc vlastně po spackané operaci kyčle, kdy jsem ochrnula na nohu a poškodili mi sedací nerv byla jsem ustavičně v bolestech, velikých. (3)

V mém životě se změnilo úplně všechno (smích), to byl takový veletoč. Odešla jsem v šedesáti letech od manžela, našla jsem si samostatné bydlení, žiju si krásně se svým pejsekem, v takovém klídečku, no to je prostě radost, já jsem si v životě nemyslela, že se budu mít, jak se mam. Mě by to v životě nenapadlo úplně v klidu. Úplně prostě nádherně. Můžu říct, že s manželem taky udržuju dobré vztahy, ale už mám prostě takový nějaký klid a pokoj a to jsem si v životě nemyslela, že bych mohla mít, prostě změnilo se totálně všechno, totálně všechno. (3)

Za první, z jiného úhlu, začali jsme to tak ňák s Gábinkou rozklíčovat a pomohla mi, abych se mohla nějakým způsobem osamostatnit. Prostě pomohla mi, pomohla mi hrozně moc a díky tomu jsem dokázala vidět i ten svůj život - jinak. Věděla jsem, že je to špatně, tak jak to mám, ale nevěřila bych, že najdu ještě sílu to nějakým způsobem změnit. (3)

Změnilo se to, že se cítím užitečnější a měla jsem v sobě více síly do života. Já jsem vlastně předtím tak vlastně jsem se cítila už bez té síly, žádnou jiskru do života žádnou sílu, prostě jenom takovou jsem cítila beznaděj, že jsem k ničemu a vlastně tím, že jsem tu práci dostala, tak do mě jakoby vešlo více energie díky čemu jsem ještě i platná. (4)

Ještě jsem chtěla říct, že to pomohlo, že tady vlastně jakoby se mi vyléčila duše. (4)

Neboť několik let jsem vlastně měla pocit takové zbytečnosti na světě a že až bezmoci takové a teď vlastně s tím, že mi ta práce takhle přišla, tak já jí vlastně беру vlastně jako i dar a našla jsem tady jednak ten pocit, že jsem něčemu alespoň užitečná. (4)

Toto zaměstnání, které teď vlastně ve kterém jsem rok, pro mě znamená vlastně velký pocit najednou, že jsem užitečná v něčem. (4)

No v Týně, v jedné firmě a tam ale jsem se bál chodit do práce. (6)

No, protože tam dělal jeden pán, kterej tam pil alkohol a neuměl s náma jednat. (6)

Sem jezdím i rád (úsměv). (6)

Že jezdívám domu, s úsměvem, že se i usmívám na mamku, jsem spokojenej, se změnilo hodně. (6)

Od minulého je lepší to, že (pauza) dostávám prostě (pauza) pravidelnej režim prostě a (dlouhá pauza). (2)

No a bývalý zaměstnanec, co mě zaměstnával, mi nebyl schopen za osm let dát výplatu. (2)

Je mi, fakt je mi líp, Aničko. (2)

Ale prostě a na té garáži jsi čučel do zdi a nic jako. Hrozný prostě. (2)

... třeba jsem pracovala v Tesco, tam mě to šíleně nebavilo. Pracovala jsem v galerii, tam mě to taky nebavilo. (1)

... tam to prostě bylo strašidelné dost. (1)

5.2 Výsledky z perspektivy jednotlivých případů

5.2.1 Respondent č.1

Respondentka je třicetiletá svobodná žena s lehkým mentálním postižením. Na sociální farmě přímo bydlí, tudíž jí toto místo poskytuje nejen možnost pracovat, ale i zde trávit veškerý čas, mít zde svůj pokoj a soukromí. Žije zde v komunitě osmi osob s mentálním postižením a se svou matkou, která je zde zaměstnaná jako „paní domu“. Na statku pracují obyvatelé domu a ostatní zaměstnanci (bez postižení), kteří do práce dochází. Součástí areálu je, kromě rostlinné a živočišné výroby, svíčkárna a zpracovna. V pracovním rozvrhu má respondentka různá pracoviště, do kterých v týdnu dochází:

Já mám, v pondělí vařím, v úterý mam svíčkárnu, ve středu taky je svíčkárna ve čtvrtek prakticky máme zpracovnu, ale někdy jsem venku, že okopáváme zeleninu, to si pak sklízíme a pak děláme, my se musíme postarat sami o sebe. Ale většinou, když není svíčkárna, tak jsme v zemědělství, sklízíme cibuli, plejeme česnek. Okopáváme nebo něco děláme venku, když zrovna není co dělat.

Nejčastěji zmiňovaným tématem v rozhovoru byla práce venku, respondentka hovoří o práci venku v souvislosti s prožíváním příjemných pocitů:

Prostě práce se zemí, práce okolo různých sazenic, bylinek, skleníku, fóliáku, prostě práce v zemědělství jako znamená, že člověk je hodně venku, a venku je hodně prima.

Je to i takové, že to venku člověku dá tu potřebnou energii, co potřebuje. Já právě, když jsem venku tak nejsem vůbec unavená. Jakmile přijdu dovnitř, tak se mi chce hned spát, to je zajímavé (smích).

Já mám radši být venku, než být zavřená vevnitř.

Když to porovnáám s něčím jiným, tak je tam, že je tam hodně čerstvého vzduchu.

Jsem velmi spokojená, jsem prostě, jsem ráda, když jsem venku, protože mě ta práce venku prostě fakt naplňuje, prostě. Kdežto práce, kde ani nejsem zvyklá, a když jdu ven, tak jsem hned veselejší, můžu dělat kde co, klidně i bylinky sbírat sklízet, to mě zabaví. Baví mě to, mě prostě baví práce venku.

Často také hovoří o práci spojenou se zemí, lze se tedy domnívat, že kontakt s půdou a péče okolo rostlin pro ni má blahodárný, možná až terapeutický účinek:

Sázení, setí, to všechno je spojené s tou zemí.

Jak jsme sázeli ty stromky a keře, to byla další práce spojená se zemí.

A mě to fakt duši docela hladí, když můžu okopávat okolo rostlinek, brát, sklízet ty rostlinky, které jsem prakticky před chvílí okopala, vyplela.

Ohledně práce venku respondentka zmiňuje i zážitek, z čehož je patrné, že je ve venkovním prostředí velmi ráda a uvědomuje si sílu přírody:

Velmi pěkný zážitek jsem měla jednou, když jsem měla půst a měla jsem jít sbírat maliny a všichni jedli a já jsem měla plnou bedýnku, ani jednu jsem si nedala. (Smích)

Jinak ujídám hodně, protože mi chutnají. I jahody. Ne, já jsem pozorovala včelu na artyčoku, takže.

Respondentka také zmiňuje to, že jí práce venku „zabaví“, práce je tedy pro ni náplní času:

... klidně i bylinky sbírat sklízet, to mě zabaví.

Zároveň svou práci bere jako povinnost a cítí za svou práci zodpovědnost:

... my se musíme postarat sami o sebe. My máme těch věcí strašně moc, co máme dělat v ten den.

... když není něco navážené, co potřebujeme nutně, tak vážíme.

Z respondentčinych výpovědích je také patrné, že se v práci orientuje. Uvědomuje si například potřebu pitného režimu při práci venku nebo i to, že „mají výhodu“, že se kydá jen jedna stáj:

... hodně se člověk zapotí se, když plejeme venku a je v létě docela horko. Pitný režim je u toho potřeba fakt dobré dodržovat.

... teďka kydáme jenom jednu stáj, to máme výhodu, protože koně máme dlouhodobě u krávy teďka. V maštali.

Dalším zmiňovaným tématem, je téma vztahů. Vlastně veškeré vztahy, které nyní u respondentky vznikají, jsou navázané na sociální farmu, neboť se nedostane do kontaktu s jiným prostředím. V souvislosti s prací často hovoří v první osobě množného čísla. Z toho lze usuzovat, že se cítí jako součást kolektivu a cítí za farmu zodpovědnost:

... když není něco navážené, co potřebujeme nutně, tak vážíme bylinky...

... my máme těch věcí strašně moc, co máme dělat v ten den.

... zpracováváme to, co jsme si minulí rok v létě vypěstovali.

... zamrazíme skoro všechno, co je, co se dá.

Rozděluje si práci.

Respondentka také zmiňuje ranní rituál, který probíhá každý den:

Většinou přijdeme ráno na sál, nasnídáme se na sále, Piesňa dělá eurymii, kalendář duše, pak cvičíme zvěrokruh. Lev, rak, kozoroh a tak dál. Tančíme zpíváme, masírujeme se.

Tento rituál vychází z antroposofie. Vzhledem k tomu, že respondentka žije v komunitě, která je na těchto základech postavena již sedm let, je s touto duchovní vědou ztotožněna, je však otázka, zda by se duchovní strážce tohoto směru věnovala i bez komunity, ve které žije.

Respondentka také porovnává současné zaměstnání s jinými pracovními zkušenostmi, v tomto ohledu došlo v respondentčině životě k progresu:

Jo, měla jsem brigády ve škole, a takové věcičky. Jak jsem měla školu, tak jsem musela hodně chodit na praxi úplně mimo, třeba jsem pracovala v Tesco, tam mě to šíleně nebavilo. Pracovala jsem v galerii, tam mě to taky nebavilo.

Ne, to je prostě něco jako obchodní centrum mezi obchodama a my jsme pracovali tam ve fast foodu, jít dozadu, umýt tácy, zas to přinést, tam to prostě bylo strašidelné dost.

Určitou změnu respondentka zmiňuje i ve vztahu k nemocem - větší odolnost a lepší zdravotní stav může souviset s častým pobytem venku:

Já už ani nejsem nemocná, já už ani teď nevím co je to nemoc.

Ale tak občas mě potrápí rýma, ale jinak jsem číperka. Já nemívám ani chřipku, jsem to strašně dlouho neměla.

Nejdůležitějším tématem je pro respondentku pobyt venku, který jí její zaměstnání umožňuje. Z výpovědí je patrné, že vnímá i roční rytmus přírody a orientuje se v činnostech založených na tomto rytmu. Z výpovědí vyplívá, že silné prožitky vnímá skrze přírodu a přírodní prostředí a pobyt v něm má v jejím životě velký význam. Tato důležitost kontaktu s přírodou je zmíněna i v porovnání s jiným zaměstnáním, které by jí tento kontakt nezpřístupňovalo.

Respondentka v areálu sociální farmy tráví většinu času (vzhledem k rok trvajícím pandemickým omezením zde respondentka tráví čas veškerý). Sociální farma je tedy místem, kde naplňuje všechny svoje potřeby a vztahy. Vzhledem k tomu, že v domě žije i se svou matkou, nejezdí na víkendy domu jako ostatní obyvatelé. Z areálu se dostane pouze když se jede na výlet nebo na nějakou „akci“, což se nyní neděje vůbec. Sociální farma je pro nynější život respondentky nejdůležitějším místem, je tedy otázkou, zda jí toto místo o něco neochuzuje a neztrácí zde nadhled a kontakt s širší společností.

5.2.2 Respondent č. 2

Respondentem je 38letý muž, který je v sociálním zemědělství zaměstnaný rok, do práce dochází na zkrácený úvazek. Věnuje se hlavně pomocným pracím, kdy bývá k ruce jinému pracovníkovi. Někdy pracuje i na zadaných úkolech samostatně. Z rozhovoru vyplívá, že je rád za možnost pracovat:

Těším se sem, než abych třeba čučel doma a nedělal nic, že jo.

Vykonává práci, které je potřebná, čímž se může cítit užitečný:

... začínáme a děláme s Jirkem to co je potřeba, no. Dneska třeba pojedem pro hnůj. Takže tam strávíme celý den.

Je tady fůra věcí, dělá se tady furt něco jinýho, není to takový jako jednolítý.

I přesto, že respondent do práce musí pravidelně docházet, vnímá své zaměstnání jako zábavu:

Zábavu, zábavička.

Tady to není práce, tady to je zábava.

Vzhledem k tomu, že pobírá invalidní důchod, nemusí do práce chodit z důvodu finančního zajištění, předtím ani jiné oficiální zaměstnání nikdy neměl. I z toho je tedy patrné, že do práce chodí, jelikož ho práce „zabaví“ a bere i jako náplň času:

A nejsu doma v garáži, tak když jsem neměl práci, tak jsem byl každý den nasáčkovaný v garáži a nic že jo, tam jsem si dal kafičko a nic že jo a šel jsem dom a furt. A tam zpátky, dom a na garáž dom, na garáž.

Ale prostě a na té garáži jsi čučel do zdi a nic jako. Hrozný prostě.

Oproti času, kdy respondent převážně trávil čas doma, si díky práci zvnitřnil pracovní režim a rytmus:

Ranní kávička (smích) ranní kávička no a v osm začínáme a děláme s Jirkem to co je potřeba, no.

Od minulého je lepší to, že (pauza) dostávám prostě (pauza) pravidelnej režim prostě a (dlouhá pauza).

Režim, no, režim, návyky.

Pracovní místo, které respondent má na sociální farmě, je jeho prvním oficiálním zaměstnáním, dříve pouze vypomáhal po známých, z toho však nemá dobré zkušenosti:

No a bývalý zaměstnanec, co mě zaměstnával, mi nebyl schopen za osm let dát výplatu.

Respondent zmiňuje i to, že díky zaměstnání navázal nové vztahy. Tyto vztahy pro něj jsou velice důležité a naplňují tak jeho potřebu někam patřit:

Poznal jsem nové lidi. Poznal jsem tebe, Jirku, Renču, Jarmilku, druhou Jarmilku (smích).

Každý pracovní den začíná zaměstnanec rituálem v podobě ranní kávy, která probíhá i s ostatními spolupracovníky:

Ranní kávička, (smích) ranní kávička, no a v osm začínáme.

Často pracuje s vedoucím Jiřím, který je pro něj velkou autoritou:

... a děláme s Jirkem to co je potřeba, no.

Respondent si uvědomuje i změny v oblasti zdraví, kterých díky práci dosáhl:

Taky jsem zhubnul, samozřejmě.

Hodně se pohybuju. Je mi, fakt je mi líp, Aničko.

Respondent přijal místo, kam chodí do práce za své. Například ve svém volném čase za pomoci svého otce opravuje pro farmu rozbité věci, sám shání po známých potřebný materiál. Když je práce, která spěchá, chce být na farmě i po skončení své pracovní doby. Občas zůstává na farmě i po pracovní době a odpočívá. Vztahy s ostatními pracovníky bere jako kamarádké a cítí se být s ostatními si rovný.

5.2.3 Respondent č.3

Respondentka je 60letá žena s tělesným postižením, cítí velkou vděčnost k místu, kde nyní může pracovat:

Spokojená, pro mě je to tady druhý domov. Já tady vcházím vždycky úplně šťastná do branky. Tady prostě to je místo, za které dýchám.

Důležitým tématem rozhovoru je velká změna, kterou respondentka uskutečnila po zaměstnání v sociálním zemědělství a navázání vztahu s vedoucí:

Pro mě to znamená vlastně hrozně moc, protože žila jsem ve vztahu s manželem, který mě týral, psychicky asi čtyřicet let. Takže sebevědomí jsem měla totálně na nule, a navíc vlastně po spackané operaci kyčle, kdy jsem ochrnula na nohu a poškodili mi sedací nerv byla jsem ustavičně v bolestech, velikých. To bylo v roce 2013.

Takže už jsem nevěřila, že bych nějakou práci byla schopná zvládat, učila jsem se znovu řídit auto, necítila jsem vůbec tu nohu, cvičila jsem, takže dostala jsem podařilo se

mi zvednout, naučila jsem se znovu chodit, všechno. A tady vlastně tím, že mi Gáninka nabídla tuhle práci, tak jsem se prostě naučila stavět na svoje vlastní nohy i to vlastně, že jsem se dokázala naprosto osamostatnit. Jsem vděčná za tuhle tu práci a tenhle ten kolektiv. Cítím se tu dobře a myslím, že se tu navzájem držíme a ta práce, když přijdou ty děti, tak je to takové.

V mém životě se změnilo úplně všechno (smích), to byl takový veletuč. Odešla jsem v šedesáti letech od manžela, našla jsem si samostatné bydlení, žiju si krásně se svým pejskem, v takovém klídečku, no to je prostě radost, já jsem si v životě nemyslela, že se budu mít, jak se mam. Mě by to v životě nenapadlo úplně v klidu. Úplně prostě nádherně. Můžu říct, že s manželem taky udržuju dobré vztahy, ale už mám prostě takový nějaký klid a pokoj a to jsem si v životě nemyslela, že bych mohla mít, prostě změnilo se totálně všechno, totálně všechno.

Za prvé, z jiného úhlu, začali jsme to tak náč s Gábinkou rozklíčovat a pomohla mi, abych se mohla nějakým způsobem osamostatnit. Prostě pomohla mi, pomohla mi hrozně moc a díky tomu jsem dokázala vidět i ten svůj život - jinak. Věděla jsem, že je to špatně, tak jak to mám, ale nevěřila bych, že najdu ještě sílu to nějakým způsobem změnit.

Užívám si života, byla jsem předtím kostelnicí v našem kostele, zůstala jsem kostelnicí dál. Může prostě třeba té duchovní strážce věnovat daleko víc, než jsem věnovala předtím, takže já si užívám toho života tímto způsobem úžasným, ze kterého jsem byla pořád vytrhována něčím a někým a ve kterém jsem byla napadána za nějaké věci, za které jsem nemohla a nemohla jsem je ničím ovlivnit. A bylo to takové opravdu velice těžké. Už jsem vyhlížela smrt.

V práci má respondentka i zajatý rytmus, ráno vždy pracovnice přebírají vlnu a pak se věnují další práci. Při tomto přebírání vlny pijí kávu a mohou si popovídat a vzájemně sdílet:

Dáme si kafičko, přebíráme vlnu a potom si rozdělíme, co je třeba udělat.

Respondentka také kladně hodnotí možnost pracovat venku a pestrost práce:

Ale je to vlastně v přírodě, na vzduchu čerstvém a je to vlastně prostě příjemné. Já vždycky říkám, že to je práce snů.

... ale venku je to úplně prima...

Věnujeme se lidem, pracujeme s vlnou, učíme se pořád nové věci ve zpracování vlny, takže je to taková pestrá práce. Není to, že bysme jednotvárně dělali třeba celý den jenom seděli u něčeho.

Také je pro ni důležitý kontakt se zvířaty, vzhledem k tomu, že i doma má psa, je patrné, že se zvířaty cítí dobře:

Takže jsem schopna krmit tam ty kačenky, slepičky všecko.

Nejvíce, když můžu krmit. Já tu drobotinu miluju, to jsem měla vždycky. Krávy už asi krmit nebudu.

Takže jsem schopna krmit tam ty kačenky, slepičky všecko.

Zmiňuje také to, že vedoucí by jim nesvěřila práci, kterou by nemuseli zvládnout, což může vzbuzovat důvěru k vedoucímu pracovníkovi a pocit bezpečí:

Gábinka nás nepustí k velkým zvířatům, protože se o nás bojí, že bysme to nezvládli.

Díky nynější práci se respondentka zvládla osamostatnit, zlepšil se její psychický stav a může se více věnovat i duchovnímu životu, který je pro ni důležitý. Díky práci si přijde i více užitečná:

Víme, že je to užitečné, víme, že jim to hrozně moc dává. Ty děti se k nám hlásí na ulici. Se mnou zrovna bydlí ve vchodě holčička, která k nám chodila. Ta, když mě vidí tak vždycky (smích jako jo). Víme, že je to dobře, že ta cesta, že to je dobré pro nás.

Respondentka také hovoří o tom, že je tuto práci schopná zvládat, je to tedy pracovní pozice, která je přizpůsobena jí na míru a je zde uplatňován individuální přístup:

Tady vlastně v podstatě jsem schopny dělat všechny všechno.

Takže jsem schopni krmit tam ty kačenky, slepičky všecko.

Jsme schopny pracovat na zahrádce.

Ne ne, co je potřeba to udělám.

Respondentka na sociální farmě navazuje vztahy, a to jak s vedoucí, se kterou má velmi silný vztah, má k ní důvěru a může se jí svěřit prakticky se vším, tak s ostatními kolegyněmi. Také se zde dostává do kontaktu s dětmi, které docházejí na farmu na exkurze, tento kontakt je pro ni také velice důležitý:

Hrozně ráda jsem s těma děckama, a všechno, s vlnou a hrozně ráda jsem tady v tom kolektivu.

Jsem vděčná za tuhle tu práci a tenhle ten kolektiv. Cítím se tu dobře a myslím, že se tu navzájem držíme a ta práce, když přijdou ty děti, tak je to takové.

Z výpovědí je patrné, že jí práce baví a naplňuje:

Když mě ty práce baví všechny, já mám ráda i to uklízení. Mě to baví opravdu asi všechno. Nejvíc, když můžu krmit. Já tu drobotinu miluju, to jsem měla vždycky. Krávy už asi krmit nebudu.

Tož je da mane. Naplňuje, naplňuje. Po okraj. Je to fakt krásný.

Velmi silný moment v průběhu rozhovoru je, když respondentka zmiňuje, že „už vyhlížela smrt“. Pokud pracovní místo, které získala na sociální farmě a vše s tím související jí pomohlo najít chuť do života, je to vlastně to nejvíc, co může poskytnutí práce člověku přinést.

5.2.4 Respondent č. 4

Respondentka je 53letá žena, její náplní práce je převážně práce s vlnou a péče o hospodářská zvířata. V rozhovorech velmi často zmiňuje vděčnost za toto místo, kde může pracovat, často označuje svou práci jako dar:

Protože považuju to jako dar, že mi to takhle přišlo.

... a teď vlastně s tím, že mi ta práce takhle přišla, tak já jí vlastně беру vlastně jako i dar...

To vlastně souviselo i s tou první otázkou, že to vnímám jako dar, vlastně tuhle práci.

Respondentka toto místo vnímá i jako druhý domov a cítí za něj zodpovědnost:

... že to je takový druhý domov náš, že to taky tak cítím, že tady za pro to dýcháme.

... zahrádka a jelikož mi to tady cítíme jako druhý domov...

Já to tak cítím, že to je jako kdyby prostě doma...

Sledujeme tady všechno, co se děje s takovým napětím a není nám to lhostejné, jak se ta situace bude dál vyvíjet, prostě všichni máme zájem na to abychom nějakým fungovali dál. Takže tak (úsměv).

Díky práci se respondentka cítí užitečná. Pocit užitečnosti je v rozhovoru velmi často zmiňován. Z toho vyplývá, že tento pocit je pro respondentku velmi důležitý. A to nejen proto, že je schopná nějakou práci zvládat, ale také to, jak jí vnímají ostatní lidé:

Toto zaměstnání, které teď vlastně ve kterém jsem rok, pro mě znamená vlastně velký pocit najednou, že jsem užitečná v něčem. Neboť několik let jsem vlastně měla pocit takové zbytečnosti na světě a že až bezmoci takové a teď vlastně s tím, že mi ta práce takhle přišla, tak já jí vlastně беру vlastně jako i dar a našla jsem tady jednak ten pocit, že jsem něčemu alespoň užitečná.

Změnilo se to, že se cítím užitečnější a měla jsem v sobě více síly do života. Já jsem vlastně předtím tak vlastně jsem se cítila už bez té síly, žádnou jiskru do života žádnou sílu, prostě jenom takovou jsem cítila beznaděj, že jsem k ničemu a vlastně tím, že jsem tu práci dostala, tak do mě jako by vešlo více energie díky čemu jsem ještě i platná.

A taky ten pocit užitečnosti, který to pomáhá všechno.

Já jsem taky ráda, že sem můžu chodit, protože třeba v očích jiných lidí, tak že se na nás dívali, že se nám jako kdyby nechtělo pracovat. To jsem hodně tak cítila, já jsem bývala i hodně vyčerpáná, ale řekli mi někdo, že jsem se starala třeba já nevím o tu Adélku tenkrát a řekli mi, no tak alespoň se zabavíš.

Respondentka také často hovoří o pocitu bezpečí, vzhledem k tomu, že je i psychicky nemocná, je pro ni tento pocit velice důležitý, zmiňuje i to, že se jí tu „vyléčila duše“:

... takže tady mám takový pocit i bezpečí, takže vlastně to nejdůležitější...

... a že mám ten pocit bezpečí cítím...

Ještě jsem chtěla říct, že to pomohlo, že tady vlastně jako by se mi vyléčila duše.

To prostředí tady i jak cítí člověk tu lásku. Člověka vlastně asi to nejdůležitější úplně a potom, protože to je vlastně láska nadevše, že.

Z respondentčinych výpovědí je patrné, že svět vnímá více citově, často popisuje skutečnost, tak jak ji ona „cítí“:

... pro mě znamená vlastně velký pocit ...

Neboť několik let jsem vlastně měla pocit ...

... a našla jsem tady jednak ten pocit...

A taky ten pocit užitečnosti

... takže tady mám takový pocit i bezpečí...

... a že mám ten pocit bezpečí cítím...

... jsem vlastně měla pocit takové zbytečnosti ...

... a že mám ten pocit bezpečí ...

A taky ten pocit užitečnosti,

To prostředí tady i jak cítí člověk tu lásku. Člověka vlastně asi to nejdůležitější úplně a potom, protože to je vlastně láska nadevše, že.

... Respondentka bere svou práci hlavně jako místo, kde se může seberealizovat, stýkat se s kolegyněmi a být užitečná:

... a ještě jsem tady ve společenství lidiček, s kterými si sedíme vzájemně, rozumíme si, takže tady mám takový pocit i bezpečí...

... takže jsem tady spokojená moc, jak s tou prací, tak se zázemím, tak s lidičkama kolem mě...

Je pro ni důležitá i práce s vlnou a tvoření, to pro ni má až terapeutický účinek a chce se mu věnovat i doma ve svém volném čase:

... že já si doma nedokážu udělat čas na tvoření a nějaké ruční práce a tady se k tomu tvoření dostanu a potom mě to vede k zamyšlení, ano i doma je třeba si udělat na to čas, ano je třeba si vyčlenit. Ten čas. Říkám si, pomáhá ti to, je to pro tebe terapie, tak si třeba trošku tvořila a udělala radost.

Mě baví přímo ta práce s vlnou hodně, třeba prostě to česání vlny nebo i to přebírání, že je to je taková forma meditace, prostě vůbec celkově zpracování vlny,

příprava těch kreativních balíčků pro lidi, aby mohli si tvořit. Nebo mě teď baví třeba to tkaní, se kterým jsme se seznámili v pondělí nebo baví mě jako plstít, i když to se teprve učím to, ještě moc neumím, takže celkově.

V práci přichází respondentka do styku i s ostatními lidmi, což je pro ni náročné, avšak může ostatním, hlavně dětem, něco předávat, což jí také přináší pocit užitečnosti:

Ne, že bych dělala něco s nechutí to vůbec, ale mám třeba trošku trému, když třeba sem přijdou ty školy a to je, to je, to souvisí s mou vnitřní osobností s mým nastavením, já to беру i jako lekci, co mám zvládnout a co se mám naučit, ale není tam nechut'

Já jsem takový trémista i introvert, takže je to pro mě náročnější, ale vím, že to do téhle práce patří a vzhledem k tomu, že jsem tady za to vděčná, že tady můžu být. Tak to prostě přijímám, že to tady k tomu patří.

... ale když ta možnost byla nebo jakmile zase bude, tak by mohli tady vlastně chodit lidé se dívat se na zvířátka a procházet po farmě a jakoby i s povídáním, co se tady všechno dělá a děje ...

... taky ukazujeme ještě těm dětem nebo lidem, kteří mají o to zájem tu práci s vlnou, kterou děláme. Tak jak se vlastně ta vlna zpracovává, koho to zajímá, jak se vlastně od toho ostříhání až po nějaké ty výrobky, co se vlastně s tou vlnou dá všechno dělat.

To, že tato práce byla respondentce nabídnuta přineslo i určité změny v jejím životě. Zmiňuje i to, že nečekala, že ještě nějakou práci bude schopná vykonávat:

Že jsem měla vlastně štěstí, že ke mně tahle nabídka přišla, nic takového jsem nečekala jsme nečekala, že jsem měla strach, že budu mít problém si něco najít a tohle ke mně nakonec přišlo samo, takže jsem tady spokojená moc.

Změnilo se to, že se cítím užitečnější a měla jsem v sobě více síly do života. Já jsem vlastně předtím tak vlastně jsem se cítila už bez té síly, žádnou jiskru do života žádnou sílu, prostě jenom takovou jsem cítila beznadějí, že jsem k ničemu a vlastně tím, že jsem tu práci dostala, tak do mě jakoby vešlo více energie díky čemu jsem ještě i platná a zároveň, že jsem taky vyrůstala na farmě na statku ne na farmě jako přímo takové jako tady zvířátka tak i ta rodina to tak jako vnímá pozitivně a podporuje mě v tom.

V rozhovoru s respondentkou jsou nejsilnějšími tématy pocit bezpečí a pocit užitečnosti. Vzhledem k tomu, že respondentka se potýká i s psychickými potížemi a je

velmi citlivá ve vnímání sebe a svého okolí, jsou pro ni tyto hodnoty velmi důležité. Toto místo jí je však může naplňovat. Sociální farma je místem, které jí přijímá takovou, jaká je, je pro ni přizpůsobena práce a s ostatními lidmi navázala přátelské vztahy – to je pro ni nejdůležitější.

5.2.5 Respondent č. 5

Respondentka je 62letá žena, která je zaměstnaná v sociálním zemědělství tři roky. Za tuto dobu si v práci zvykla, což často zmiňuje v rozhovoru. Zvykla si na to, že do práce pravidelně dochází, na náplň práce i na kolegy. Práce pro ni může znamenat jistotu, je ve známém prostředí, se známými lidmi a věnuje se práci, kterou zná. Za těchto okolností se může v práci cítit bezpečně.

Je to dobrá práce, zvykla jsem si na ni a líbí se mi tu.

Jsem tady spokojená, líbí se mi tu, jsem zvyklá na tu práci a jinou bych nechtěla.

... a jak já jsem tady zvyklá s kolegama, tak už jim rozumím a slyším. A voni jsou taky ke mně blíž.

Hovoří také o tom, že vzhledem k jejímu zdravotnímu omezení by nějakou jinou práci nemohla vykonávat, ale toto zaměstnání jí umožňuje pracovat i přes její zdravotní postižení:

Jako mám, ale tady v té práci, kdybych byla v nějaký továrně, nějakým podniku, tak by vám to vadilo, ale tady mi to nevadí.

Omezení mám v prachu a hluku. Ale to tady není.

Oproti jiným respondentům respondentka hovoří o práci více „vzdáleně“ a odosobněně. Zdá se, že možná pro ni toto místo neznamená tak moc jako pro předchozí respondenty, ale bere svou pozici prostě jako „práci“. Hovoří například o tom, že „pomáhá“ z čehož lze usuzovat, že někomu pomůže, ale nebere práci za „svou“:

V létě venku na jahodách, pomáháme sbírat jahody

... co nám daj, to uděláme.

Přesto je patrné, že se v práci vyzná a může si částečně i sama domlouvat vybírání přesčasů, když potřebuje, to jí může dávat pocit svobody a samostatnosti:

Ano, jen když něco potřebuju, tak mám přesčasy, tak si to vybírám.

A hned vím, co mám dělat.

I sama vím, co mám dělat.

Respondentka také hovoří o tom, že hodnotí produkty, na pracovišti tedy respektují její názor:

Třeba tohle taky ochutnám hodnotím, ano, je to dobré.

Na pracovišti si pochvaluje pracovní kolektiv, o žádných jiných vztazích se však nezmiňuje:

Jsem ráda mezi kolegy, kolegyněmi, kolektiv dobrý.

... a jak já jsem tady zvyklá s kolegama, tak už jim rozumím a slyším. A voni jsou taky ke mně blíž.

Rozumíme si.

Práce ji baví všechna:

Mě baví všechno. Všechno mě baví.

A nejvíc tady ty křížaly.

Baví mě všechno, neumím říct, co by mě nebavilo.

Respondentka bere svou práci jako běžné zaměstnání, má mnoho zkušeností i z jiných prací a zmiňuje, že se jí všechny líbily. Sociální farmu bere jako další z těchto míst. Na tuto práci si již zvykla, je v ní spokojená, z tohoto lze usuzovat, že se zde cítí bezpečně. Je to pro ni místo, které jí poskytuje možnost pracovat a pobírat plat. Další potřeby, náplň času a sociální vztahy však získává i jinde.

5.2.6 Respondent č. 6

Respondent je 37letý muž, který pracuje v zaměstnání rok. Na otázku, co pro něj zaměstnání znamená, odpovídá „jsem tady spokojený“.

Respondent srovnává toto místo s předchozím zaměstnáním, kam se však bál chodit kvůli jiným pracovníkům, v tomto zaměstnání, jak sám říká „jsou na mě hodný“ a proto se zde může cítit bezpečně:

No v Týně, v jedný firmě a tam, ale jsem se bál chodit do práce.

No, protože tam dělal jeden pán, kterej tam pil alkohol a neuměl s náma jednat.

Že jsou tady na mě hodný.

V porovnáním s minulým zaměstnáním popisuje pozitivní změnu:

Sem jezdím i rád (úsměv.)

Že jezdívám domu, s úsměvem, že se i usmívám na mamku, jsem spokojenej, se změnilo hodně.

Respondent vykonává práci, která je mu svěřená vedoucím:

To se ráno převlečem a podle pana vedoucího děláme práci, co nám zadá.

V rozhovoru také zmiňuje častou pomoc ostatním, čímž se může cítit užitečný. I přesto, že je v zaměstnání už rok, ostatní kolegyně nazývá jako „pani“.

A ted'kon jsem tady umejval jablka, dával do tady do těch kýblů a támhle nosil pani.

Ještě jsem pomáhal támhle pani křížaly dávat na ty sítě.

A tady když chtějí pomoct, tak jim utírám a umejvám nádobí.

Nejvíc pomáhat tady v tý kuchyni.

Dva kolegy označuje jako kamarády, je však otázkou, co přesně toto označení pro respondenta znamená:

Dneska jsem s kamarády dvouma, s těma klukama vylíval mošty špatný.

Vzhledem k negativní předchozí zkušenosti z jiného zaměstnání, je pro respondenta nejdůležitější, aby se v práci nebál a cítil se zde bezpečně. Podle jeho slov to toto místo splňuje. Respondent žije s matkou a pokud nepřichází do styku s jinými lidmi, jsou pro něj vztahy na pracovišti jediným sociálním kontaktem. Od nich však nepotřebuje moc, je rád, že jsou na něj ostatní hodní, může jim pomáhat a přijímají ho.

Respondent také hovoří o svém zdravotním stavu, uvědomuji si, že „měl štěstí“, že mu epilepsii vyléčili v nemocnici:

Jo. Naštěstí mi to vyléčili v nemocnici.

5.2.7 Respondent č. 7

Respondentovi je 37 let a v práci vykonává každý den stejnou činnost. Do práce dochází již deset let každý den na dopoledne a kydá stáje koním:

Tady odvedeme koně ven a jdeme sem kydat.

Jo, to se dělá každý den.

Každý den se to tady dělá.

To se ráno vodvedou, pak se jde sem kydat a vodpoledne po obědě se zas sem přivedou nazpátek.

Toto místo je tedy pro respondenta místem, kam pravidelně každý den dochází, je to jeho povinnost a řídí se zajištěným pracovním rytmem. Pro respondenta je místo dobře známé – zná zde ostatní lidi, zvířata a náplň práce. Farma je tak místem, které už deset let patří do jeho života a tráví zde podstatnou část dne. Práce se tak pro něj stává rutinou, ale i jistotou:

Musím říct, že tady je to furt stejný.

Respondent nemá jiné pracovní zkušenosti:

Předtím jsem chodil do školy, pak jsem byl rok doma a nastoupil jsem pak sem.

Je rád za možnost zde pracovat, práce je pro něj náplní času:

No ne, jako dopoledne, na celý dopoledne do dvanácti hodin.

No každý den do dvanácti, kromě víkendu, to ne, to tu nejsem.

No dáme koně domu, kachny a jdu domu potom odpoledne.

Hlavně že není člověk doma a rychlejc ten den uteče. Aspoň má nějakou práci.

No, že člověk jde do práce a ono to pak rychlejc uteče.

I přesto, že se s ostatními spolupracovníky dobře zná, hovoří o nich jako „oni“. Je tedy otázkou, jak moc jsou pro něj tyto vztahy důležité:

Oni tady většinou přijedou do Žamberka autobusem a oni je sem přivezou autem, ale já s nima nejezdím.

Já vždycky když sem přijdu, tak už to maj nakrmený.

Respondent také pozitivně hodnotí možnost pracovat venku:

A jde to. Je to lepší než být třeba v místnosti zavřenej.

Uvědomuje si, že je jeho práce potřebná, jelikož je jí nutné vykonávat každý den a za každého počasí:

Tady se to dělá za každýho počasí.

Jo, to se dělá každéj den.

Každéj den se to tady dělá.

My to máme tak rozdělený.

Hlavně že není člověk doma a rychlejc ten den uteče. Aspoň má nějakou práci.

Respondent zmiňuje, že „zatím“ žije s rodiči. Možná by chtěl tuto skutečnost změnit a osamostatnit se. Vzhledem k tomu, že celý život žije na jednom místě s rodiči a již deset let pracuje ve stejném zaměstnání, kde vykonává každý den stejnou činnost, možná již touží po něčem jiném, novém.

Sociální farma má v životě respondenta velkou roli, neboť zde tráví jeho podstatnou část. Práce zde, ani vztahy však pro něj nejsou ničím „zajímavý“. Z jeho vyjádření vyplívá, že je mu to všechno „tak trochu jedno“ (*A jo, jsem tady spokojenej*), že je rád, že nemusí být doma a rychleji mu den uteče.

5.2.8 Respondent č. 8

Respondent je 32letý muž, na sociální farmě i bydlí a tráví zde většinu svého času. Farma je místem, které dobře zná a má zde mnoho povinností:

Tady asi pátej šestej rok no a já tady dělám prostě všechno, já už jsem tady v šest ráno, jdu do kotle, topit tady. A dělám takový ty, tady krmit, prostě dávám seno, dám koňům seno, potom domečky, prasatum dávám krmení, slepicum, prostě to nakrmím, potom se jakoby daj ty kbeličky, koňum se dávaj to, co potřebujou.

Pak je předejdu koně, maj deky na ven, jako by do stáje aby jim nebyla zima a pak se jakoby odvede. A pak jdem jakoby kydat. Pak je odvede, dá se tam na pastvu voda. Tady se prostě vykydá. Potom se jim dá zas na večeri připravěj kolečka, se senem, dvě kolečka se silází, potom po obědě se zavřou a třeba my se střídáme na večer na uklízení a třeba dvakrát v tejdnu jdu třeba na pátou, nakrmím to zas to připravím na druhý den.

No všechno možný, já tady kydám, v létě třeba zpravuju ohradníky, seču tady se strunovkou, dělám tady údržbáře, co je potřeba tady spravit nebo prostě všechno.

Pro respondenta je hodně důležitý pocit důležitosti, užitečnosti a zodpovědnosti. Na farmě funguje i jako částečně samozvaný vedoucí:

Já jsem tady, jakoby, jakoby, mám je tady na starost.

No je to činnost prostě celodenní. Prostě je to takový, musí se to dělat furt.

Já třeba jim říkám, co maj dělat, dopoledne co maj dělat, že jim musím říkat, co maj jakoby dělat, vozit kolečka nebo vykydat.

Pro respondenta je tedy farma místem, kde i on může mít „vedoucí“ pozici, říkat ostatním co mají dělat a mít věci na starost. Respondent touží po samostatnosti, to vyplývá i z toho, že říká, že na farmě bydlí sám, což však není pravda:

Já tady bydlím, no sám tady bydlím.

Na farmě respondent nachází práci, kterou může vykonávat i se svým postižením:

Já jsem, já jsem vyučenej automechanik, to sem dělat nemohl, protože mám postižení na pravou stranu a jinak dělám tady no.

Vážnost svého postižení si však uvědomuje a je vděčný za možnost chodit:

No mám, plnej. Já mám obrnu na pravý noze. Od malička mám mozkovou. Já to mám celej život prostě, měl jsem dvě operace prostě. Aspoň že můžu chodit.

Zmiňuje, že ho tato práce baví a bere jí jako zálibu:

Asi ne. Prostě baví mě to a...

No baví mě všechno.

Jo je to moje jako by záliba, sme měli i doma, dobytek a všechno já jsem pracovitej

Respondent je velmi aktivní i v oblasti zájmů, rád o nich hovoří o touží po uznání:

Já ještě třeba to. To tady to a potom mam svoje koníčky, já hraju pinpong do toho.

No já hraju tady za oddíl jako by a jinak jsem reprezentant české asociace stolního tenisu.

Já hraju prostě, jezdím ven, byl jsem jako i v Rusku, Japonsku, v Řecku a potom teda koníčka jakoby, se věnuju jakoby focení a ještě dělám webový stránky dělám.

Jo, dobře já jsem fyzicky ještě to, já chodím ještě do fitka.

Já se věnuju koníčkům prostě.

Vztahy s ostatními pro respondenta nejsou zas tak důležité, vnímá je hlavně v té rovině, že může ostatním říkat, co mají dělat. Respondent také zmiňuje, že odpoledne v místě farmy probíhá jezdecký klub. Tuto skutečnost bere tak, že do jeho „místa“ chodí cizí lidé a on jim může být užitečný a může je něco naučit. Vzbuzuje to v něm pocit důležitosti:

A odpoledne tady máme jako by jezdeckej klub a choděj sem jezdit, jako by se učej.

Respondent se cítí pro sociální farmu velmi užitečný, vnímá to tak, že “mají být rádi, že ho mají”.

5.3 Odpovědi na výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka:

Jaký význam má práce v sociálním zemědělství v životě osob se zdravotním postižením?

Pro osoby se zdravotním postižením, které jsou zaměstnané v sociálním zemědělství, je sociální farma, místem, kde mohou být. Toto místo jim poskytuje možnost pracovat, díky čemuž získávají náplň času, rytmus a možnost pracovat venku. Také je to pro ně povinnost, kterou musí dodržovat.

Na sociální farmě také tyto osoby přicházejí do kontaktu s jinými lidmi a navazují s nimi vztahy. Vztahy navazují se svými kolegy, vedoucími pracovníky i ostatními lidmi se kterými se na farmě setkávají.

Jelikož farma naplňuje v životě osob se zdravotním postižením tyto oblasti, mohou na farmě zažívat pocity užitečnosti, naplněnosti, samostatnosti, spokojenosti, zodpovědnosti a pocit bezpečí.

Dílčí výzkumné otázky:

Z jakých hledisek může mít práce v sociálním zemědělství význam pro osoby se zdravotním postižením?

Jelikož je práce vedena metodou Interpretativní fenomenologická analýza, hlediska, ze kterých může mít práce v sociálním zemědělství význam, vychází z výpovědí respondentů. Respondenti tuto práci hodnotí z hlediska pracovního: náplň práce, čas, zodpovědnost za práci, povinnost a podobně. A z hlediska navazování vztahů s kolegy, s vedoucími, s ostatními lidmi, což jim umožňuje pocit užitečnosti, vzájemné sdílení a pomoc.

Vnímají osoby se zdravotním postižením změny ve svém životě po zahájení práce v zemědělství? Jaké změny vnímají?

Změny respondenti vnímají s porovnáním s předchozím zaměstnáním v pocitu bezpečí v práci. Další změny jsou v náplni času, rytmu a pocitu užitečnosti. Jsou zmiňovány i lepší vztahy s vedoucím pracovníkem. Mezi další změny patří větší pocit samostatnosti. Práce v sociálním zemědělství přináší celkově i větší spokojenost.

Jaké přístupy jsou uplatňovány při práci s osobami se zdravotním postižením v sociálním zemědělství v České republice? V čem se tyto přístupy shodují a naopak liší?

Na sociálních farmách jsou uplatňovány různé přístupy, které jsou rozdílné pro jednotlivé sociální farmy a liší se i podle individuálních možností pracovníků. Někde osoby se zdravotním postižením pracují samostatně, jinde ve spolupráci s intaktními zaměstnanci. Na některých farmách je práce velmi různorodá, liší se skoro každý den a podle sezóny, jinde osoby se zdravotním postižením vykonávají každý den stejnou činnost. Zaměstnanci jsou na sociálních farmách zaměstnány na různou výši pracovního

úvazku. Někde dochází na celý pracovní týden, jinde jen některé dny v týdnu. Počet hodin, které respondenti stráví denně na farmě, je také různý.

6 Diskuse

V této kapitole jsou výsledky výzkumu uvedeny do širšího kontextu a porovnávány s jinými autory. Dále jsou zde zohledněny případné nedostatky a limity práce.

V kapitole výsledků jsou popsána jednotlivá témata, která vzešla z výzkumu provedeného kvalitativní metodou. Pro analýzu byla použita interpretativní fenomenologická analýza a témata nebyla nijak předem určena a vždy se rodila až při analyzování získaných dat.

Výsledky jsou popsány z pohledu respondentů, přináší tedy popis toho, co respondenti vnímají a co je pro ně důležité. Sociální farma je vnímána jako místo, kde mohou respondenti být, mohou zde pracovat a setkávají se zde s ostatními lidmi. To jim následně přináší i pocity, prožitky, progresivní změny.

Porovnáme-li témata vyšlá z analýzy rozhovorů například s významy práce, které zmiňuje Giddens (2013) ve své publikaci Sociologie, zjistíme, že se částečně shodují. Giddens rozděluje významy práce do šesti oblastí: peníze, činnost, různorodost, časová struktura, sociální kontakty a osobní identita.

Při srovnávání témat vzešlých z analýzy a oblastí podle Giddense, najdeme shodu v oblasti činnost, která je zmiňována v podobě možnosti pracovat, povinnosti. Další shody můžeme najít mezi Giddensovou oblastí různorodost, která zahrnuje možnost vykonávat činnosti, jenž se liší od domácích prací. Ve výsledcích je tato oblast zahrnuta v kategoriích možnost pracovat a náplň práce. Další oblastí je časová struktura, kterou lze přirovnat ke kategorii rytmus. Stejně tak jako v publikaci, jsou v diplomové práci zmiňovány sociální kontakty získané díky práci. Poslední oblastí v publikaci je osobní identita, kde shody můžeme nalézat v oblasti pocitů užitečnosti a samostatnosti. Tématem, které z rozhovorů vyplívá navíc a Giddens jej nezahrnuje, je pocit bezpečí, který tak můžeme označit jako odlišnost či přednost chráněných pracovišť – v tomto případě sociálních farem. Oproti tomu v práci není zmíněn význam v podobě peněz či materiálního zajištění.

V publikaci Tělesné postižení jako fenomén i životní realita (Novosad, 2011) je popsán význam práce z hlediska přínosů pro člověka takto: Existenční a materiální přínos, Rozvojový a tvořivý systém, Kooperační a socializační přínos, Estetický a kulturní přínos a Relaxační přínos. Porovnáme-li tyto přínosy s tématy objevujícími se ve výsledcích diplomové práce, nalezneme shodu v kategorii Rozvojový a tvořivý systém,

kdy respondenti vnímají tyto hodnoty v pocitu užitečnosti, samostatnosti a naplnění. Ve výsledcích jsou popsány sociální vztahy, které jsou stejně tak zmíněny v publikaci v kategorii Kooperací a socializační přínos. Relaxační přínos můžeme ve výsledcích práce najít jako pocit spokojenosti či vděčnosti.

Porovnáme-li výsledky práce s přínosy práce popsané přímo v publikaci zabývající se sociálním zemědělstvím, najdeme také mnoho stejných významů.

V publikaci Social Farming Handbook (Kunsella et al., 2014) jsou uvedeny výhody pro fyzické zdraví. Stejně tomu je tak i ve výsledcích práce, kdy je zmiňován lepší zdravotní stav a absence nemoci. Další oblastí benefitů je duševní zdraví, mezi tyto benefity se v publikaci řadí větší pocit sebeúcty a pohody. Podobné pocity jsou popsány i ve výsledcích práce – naplnění, spokojenost, samostatnost, zodpovědnost. Ve výsledcích lze například nalézt i citaci: „*že tady vlastně jako by se mi vyléčila duše.*“ Stejně tak jako ve výsledcích práce, je v publikaci zmiňován pocit bezpečí, navázání nových sociálních kontaktů a získání pravidelného rytmu.

Respondenti chápou sociální farmu jako místo, kde mohou být a trávit čas, mohli bychom ji tedy srovnat s jakýmkoliv jiným zařízením či sociální službou, kde mohou osoby s postižením trávit čas (stacionáře, domovy, ...). Pokud přidáme hodnotu práce, čili toho, že člověk něco vytváří a je užitečný, můžeme sociální zemědělství srovnat s jakoukoli prací v chráněných dílnách, sociálních podnicích nebo chráněných pracovištích (např. skartování dokumentů v korporátní firmě). Jedinečný význam a hodnota práce na sociální farmě však spočívá v práci venku, kontaktu s půdou a vytvářením tak důležitých hodnot jako je zemědělská produkce.

Limity práce lze spatřovat v mnoha ohledech. I přesto, že byli respondentům pokládány stejné otázky a všechny sociální farmy byli kontaktovány stejnou formou, lišil se přístup vedoucích pracovníků v poskytnutí prostoru pro rozhovor. Proto někteří respondenti měli více času a klid na zodpovězení otázek, kdežto na některých farmách byl poskytnut čas v menším rozsahu, z nedostatku času proto mohly být nějaké informace opomenuty. Dalším limitem může být, že někteří respondenti odpovídali na otázky v přítomnosti ostatních osob, jiní v uzavřené místnosti o samotě. I přesto, že byla snaha o co největší eliminaci rozdílného přístupu k jednotlivým respondentům, můžeme limit práce spatřovat v tom, že s některými respondenty se autorka práce zná, s jinými došlo k prvnímu kontaktu pouze při vedení rozhovoru.

Vezmeme-li v úvahu, že skupinu respondentů tvoří široké spektrum osob s různým typem postižení, limit práce můžeme spatřovat v porovnávání osob s rozdílným handicapem mezi sebou. Kdy například určité osoby mohou mít omezenou slovní zásobu nebo nemusí zvládat slovně vyjádřit přesně to, co chtějí. Někteří respondenti také mohli mít strach z cizí osoby v podobě výzkumníka a pocíťovali při rozhovoru nervozitu.

Specifikum této práce můžeme spatřovat v podobě kvalitativního výzkumu pouze z pohledu osob se zdravotním postižením. I přesto, že je mnoho studií, které se zabývají významem sociálního zemědělství, většina výzkumů nahlíží na význam a benefity této formy zaměstnání z širšího hlediska. Práce se však zabývá tím, jak tuto žitou zkušenost vnímají samotní lidé s postižením.

Diplomová práce může mít význam pro aktéry sociálního zemědělství a v širším kontextu pro všechny, kteří se zajímají o zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce. Dále může být práce přínosem pro zemědělce, kteří by rádi zařadili sociální sféru do své činnosti a pro nové zakladatele sociálních podniků.

7 Závěry

Výsledky práce jsou prezentovány z pohledu společných témat a z perspektivy jednotlivých případů. Takto prezentované výsledky vedou k naplnění hlavního cíle práce, kterým je popsat, jaký význam má zaměstnání v sociálním zemědělství v životě osob se zdravotním postižením. Tento význam je graficky zaznačen do diagramu a následně jsou jednotlivá témata – tedy oblasti, ve kterých osoby se zdravotním postižením spatřují význam, popsány s doloženými citacemi. Význam sociálního zemědělství je v možnosti být na sociální farmě. Dále v možnosti zde pracovat, což přináší náplň času, povinnost, pobyt venku a rytmus. Význam sociálního zemědělství je i v oblasti sociálních vztahů, které na pracovišti vznikají. Jsou jimi vztahy s kolegy, vedoucím a ostatními lidmi. Tyto aspekty, které osoby se zdravotním postižením na sociální farmě nacházejí, mají za důsledek pocity, prožitky a progresivní změny. Mezi ty patří pocit samostatnosti, spokojenosti, bezpečí, zodpovědnosti, užitečnosti, vděčnosti a naplnění.

Jedním z dílčích cílů práce je zjistit, zda osoby se zdravotním postižením vnímají ve svém životě změny po zahájení práce v sociálním zemědělství, pokud ano, popsat jaké. Z výsledků je patrné, že respondenti určité změny po zaměstnání v sociálním zemědělství vnímají. Tyto změny jsou v oblastech náplň času, rytmus, vztahy s vedoucím pracovníkem. Progres proběhl i v pocitu bezpečí, užitečnosti a spokojenosti.

Druhý dílčí cíl práce spočívá v porovnání rozdílných přístupů k osobám se zdravotním postižením zaměstnaných na vybraných farmách v České republice. Přístupy k těmto osobám jsou rozdílné, liší se ve výších úvazku, náplni práce a míře podpory od ostatních zaměstnanců.

V diplomové práci se podařilo nalézt odpověď na všechny výzkumné otázky, kterými došlo k naplnění cíle práce.

Závěrem lze konstatovat, že rozdílnost ve vnímání významu jednotlivých osob může souviset s jejich předchozími zkušenostmi, životním příběhem a celkově osobnostním nastavením.

8 Souhrn

Diplomová práce se zabývá tématem sociálního zemědělství a jeho významu v životě osob se zdravotním postižením.

V přehledu poznatků jsou uvedeny teoretická východiska sociálního zemědělství, dále jeho historie a je zde popsán i současný stav sociálního zemědělství v České republice i v zahraničí. Dále je kapitola doplněna o popis realizovaných výzkumů v této oblasti.

Následující kapitola je věnována cílům a výzkumným otázkám. Je zde popsán jak cíl hlavní, tak cíle dílčí a k nim vztažené otázky.

Metodika práce je popsána v další kapitole. Pro výzkumnou část diplomové práce byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu. Data byla sbírána pomocí polostrukturovaných rozhovorů s respondenty. Výzkumný vzorek tvořili čtyři muži a čtyři ženy se zdravotním postižením, kteří jsou zaměstnáni v sociálním zemědělství. Rozhovory probíhaly přímo na sociálních farmách v místě pracoviště respondentů. Následně byla data analyzována interpretativní fenomenologickou metodou.

Kapitola výsledků přináší poznatky z perspektivy témat a následně jednotlivých respondentů. Výsledky jsou i graficky znázorněny v diagramu. V této kapitole se čtenář může dozvědět, jak osoby se zdravotním postižením svou práci vnímají a co jím přináší. Témata jsou rozdělena na dvě oblasti, pracovní oblast – možnost pracovat a to, co mohou respondenti získávat díky práci. Druhá oblast se týká vztahů, které jsou na pracovišti navazovány. Díky zaměstnání na sociální farmě v souvislosti se vším, co toto místo přináší, mohou následně respondenti vnímat určité pocity, prožitky a změny. Těmi jsou pocit užitečnosti, samostatnosti, zodpovědnosti, vděčnosti, spokojenosti, naplněnosti a bezpečí.

V diskusi jsou výsledky porovnávány s jinými autory. Jsou zde zmíněny i limity a přínosy práce.

9 Summary

This master thesis deals with the topic of social farming and its importance in the lives of people with disabilities.

The overview of findings includes the theoretical basis of social farming, as well as its history, and describes the current state of social farming in the Czech Republic and abroad. Furthermore, the chapter includes a description of research carried out in this area.

The following chapter elaborates goals and research questions. It describes the main goal, the partial goals and related issues.

The methodology of the work is described in the following chapter. The method of qualitative research was chosen for the research part of the master thesis. Data were collected through semi-structured interviews with respondents. The research sample consisted of four men and four women with disabilities who are employed in social farming. The interviews took place directly on social farms at the respondents' workplace. Subsequently, the data were analyzed by an interpretive phenomenological method.

The chapter of results brings knowledge from the perspective of topics and subsequently of individual respondents. The results are also graphically represented in the diagram. In this chapter, the reader can learn how people with disabilities perceive their work and what it means to them. The topics are divided into two areas, the work area - the opportunity to work and what respondents can gain from work. The second area concerns the relationships that are established in the workplace. Thanks to employment on a social farm in connection with everything that this place brings, respondents can subsequently perceive certain emotions, experiences and changes. These are a sense of usefulness, independence, responsibility, gratitude, satisfaction, fulfillment and security.

In the discussion, the results are compared with other findings. The limits and benefits of work are also mentioned here.

10 Referenční seznam

- Bachelor, A., & Horvath, A. (1999). *The therapeutic relationship*. In Hubble M. A., Duncan, B. L. & Miller, S. D., (Eds.), *The heart and soul of change: What works in therapy* (p. 133–178). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11132-004>
- Camphill in England and Wales: Living, learning and working together. (n.d.). *Capmhill history*. Retrieved from <http://www.camphill.org.uk/about/camphill-history>
- Di Iacovo, F., & O'Connor, D. (2009). *Supporting policies for Social Farming in Europe: Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. Sesto Fiorentino. Press Service srl.
- Dílňa u beránka. (n.d.). *Principy sociálního podniku*. Retrieved from <https://beranek.pageride.cz/>
- Elings, M., & Hassink, J. (2008). Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society. *Therapeutic Communities*, 29(3), 310-322.
- Elings, M. (2012). Effects of care farms: scientific research on the benefits of care farms for clients, 1-33.
- Frömel, K. (2002). *Kompendium psaní a publikování v kinantropologii*. Olomouc, Česká republika: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Gavora, P. (2010). *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.
- Giddens, A. Sutton, P. W. (Ed.). (2013). *Sociologie*. Argo.
- Gigliotti, C., & Jarrott, S. (2005). Effects of Horticulture Therapy on Engagement and Affect. *Canadian Journal on Aging*, 24(4), 367-377. Retrieved from <https://doi.org/10.1353/cja.2006.0008>
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2010). Kvalitativní výzkum v pedagogice, 1-13. <http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvzyzkpedhendl.pdf>
- Hine, R., Peacock, J., & Pretty, J. (2008). Care farming in the UK: Contexts, benefits and links with therapeutic communities. *Therapeutic Communities*, 29(3), 245 - 260.

- Hradil R. (2010). *Camphill České Kopisty*. Retrived from http://antroposof.sk/diela_pc/camphill_ceske_kopisty.pdf?fbclid=IwAR3KKTqAe1zE46aVdGz4N3qVo9IZOKAtHohtRt7Wxw6_sC3nyCkxg8bzEiI
- Hradil, R. (2015). *Půda: zdravá, živá, úrodná*. Šumperk: Bioinstitut.
- Hudcová, E., Moudrý, J., Veselá, T., & Chovanec, T. (2019). *Sociální zemědělství a podnikání v českých regionech: inspirativní projekty, realizované workshopy, podpora vybraných aktivit z Programu rozvoje venkova*. Praha: Ministerstvo zemědělství.
- Chmelík, F. (2014). *Manuál pro publikování v kinantropologii podle normy APA*. Olomouc, Česká republika: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Chovanec, T., Hudcová, E., & Moudrý, J. (2015). *Sociální zemědělství: dokument zpracovaný v rámci pracovní komise sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství*. Praha: Ministerstvo zemědělství.
- Chovanec, T., Moudrý, J., Lacko-Bartošová, M., Ujj, A., Senni, S., Signoriello, I., ... Steininger, B., (2016). *Sociální zemědělství v evropských zemích*. Praha: Ministerstvo zemědělství.
- Christie, M. A., Thomson, M., Miller, P. K., & Cole, F. (2016). Personality Disorder and Intellectual Disability: The Impacts of Horticultural Therapy Within a Medium-Secure Unit. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 26(1), 3-17.
- Kunsella, J., O'Connor, D., Smyth, B., Nelson, R., Henry, P., Walsh, A., & Doherty, H. (2014). *Social Farming Handbook: Guidelines for considering, planning, delivering and using social farming services in Ireland and Northern Ireland*. Dublin: School of Agriculture and Food Science University College.
- Leyssen, M. (2009) Tijd voor de ziel. Tiel: Lannoo uitgeverij. In Elings, M., & Hassink, J. (Eds.) *Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society. Therapeutic Communities*, 29(3), 310-322.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.

- Moudrý, J., Hudcová, E., & Chovanec, T. (2018). *Možnosti rozvoje sociálního zemědělství u poskytovatelů sociálních služeb*. České Budějovice: Centrum pro Komunitní práci jižní Čechy.
- Moudrý, J., Chovanec, T., & Hudcová, E. (2015). Možnosti využití konceptu sociálního zemědělství v politikách sociálního začleňování ve venkovském prostředí. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Multifunctional Agriculture in Europe. (n.d.). Social and Ecological Impacts on Organic Farms.
Retrieved from <https://www.maie-project.org/index.php-id=6&L=3.html>
- Novosad, L. (2011). *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita: diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení*. Praha: Portál.
- O'Reilly, P., & Handforth, J., (1955). Occupational Therapy With „Refractory.“ *American Journal of Psychiatry*, CXI, 763-736. doi: 10.1176/ajp.111.10.763
- Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.
- Satsuki, T., & Fusako, U. (2015). Occupational therapy intervention to inspire self-efficacy in a patient with spinal ataxia and visual disturbance. *BMJ Case Reports*, 2015(3). <https://doi.org/10.1136/bcr-2014-208259>
- Sempik, J. (2010). Green care and mental health: Gardening and farming as health and social care. *Mental Health and Social Inclusion*, 14(3), 15 - 22. <https://doi.org/10.5042/mhsi.2010.0440>
- Sempik, J., Hine, R., & Wilcox, D. (2010). *Green Care: A Conceptual Framework: A Report of the Working Group on the Health Benefits of Green Care*. Loughborough University.
- Scholl, S., Grall, G., Petzl, V., Röthler, M., Slotta-bachmayr, L., & Kotrschal, K. (2008). Behavioural effects of goats on disabled persons. *Therapeutic Communities*, 29(3), 297 - 309. <http://www.greenfingersproject.com/wp-content/uploads/2012/11/Care-Farming-in-the-UK-Contexts-Benefits-and-Links-with-Therapeutic-Communities.pdf#page=81>

- Siu, A. M. H., Kam, M., & Mok, I. (2020). Horticultural Therapy Program for People with Mental Illness: A Mixed-Method Evaluation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(3). <https://doi.org/10.3390/ijerph17030711>
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Sage.
- Social farming: Good Practices*. (2021) Retrieved from <https://socialfarmyouth.eu/good-practices/>
- Sociální podnik Jasan. (2020). *Náš příběh*. Retrieved from <https://spjasan.cz/>
- Sociální zemědělství. (n.d.). *Projekty*. Retrieved from <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/#projekty>
- Sociální zemědělství (n.d.). *Farmy*. Retrieved from <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/>.
- Svobodný statek na soutoku (n.d.). *O nás*. Retrieved from <https://www.svobodny-statek.cz/bio-dynamicke-zemedelstvi>.
- Pomoc Týn nad Vltavou. (n. d.) *Sociální zemědělství*. Retrieved from <https://www.pomoctyn.cz/socialni-zemedelstvi/>
- Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru NAT/539. (2012). *Sociální zemědělství – ekologická péče a politiky v sociální a zdravotní oblasti*. Brusel: Evropský hospodářský a sociální výbor. Retrieved from http://eescopinions.eesc.europa.eu/EESCopinionDocument.aspx?identifier=ces\nat\nat539\ces1236-2012_00_00_tra_ac.doc&language=CS.
- Šarapatka, B., & Urban, J. (2003). *Ekologické zemědělství: učebnice pro školy i praxi. I. díl, Základy ekologického zemědělství, agroenvironmentální aspekty a pěstování rostlin*. Praha: Ministerstvem životního prostředí ČR.
- Šťastný domov Líšnice. (n.d.). Retrieved from <https://www.stastny-domov.cz/>
- Švaříček, R., & Šedřová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Willig, C. (2008). *Introducing Qualitative Research in Psychology: Adventures in theory and method*. New York: Open University Press.

Zákon č. 252/1997 Sb., Zákon o zemědělství. Retrived from
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1997-252>

Zákon č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách. Retrived from
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

11 Přílohy

11.1 Příloha č. 1: Souhlas etické komise

Fakulta
tělesné kultury

Vyjádření Etické komise FTK UP

Složení komise: doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D. – předsedkyně
Mgr. Ondřej Ješina, Ph.D.
doc. MUDr. Pavel Maňák, CSc.
Mgr. Filip Neuls, Ph.D.
Mgr. Michal Kudláček, Ph.D.
prof. Mgr. Erik Sigmund, Ph.D.
doc. Mgr. Zdeněk Svoboda, Ph.D.

Na základě žádosti ze dne 7.10.2020 byl projekt diplomové práce

Autor /hlavní řešitel/: **Bc. Anna Vangelova**

s názvem **Význam sociálního zemědělství pro osoby se zdravotním postižením**

schválen Etickou komisí FTK UP pod jednacím číslem: **83/2020**

dne: **25.11.2020**

Etická komise FTK UP zhodnotila předložený projekt a **neshledala žádné rozpory** s platnými zásadami, předpisy a mezinárodními směrnicemi pro výzkum zahrnující lidské účastníky.

Řešitelka projektu splnila podmínky nutné k získání souhlasu etické komise.

za EK FTK UP
doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.
předsedkyně
Univerzita Palackého v Olomouci
Fakulta tělesné kultury
Komise etická
třída Míru 117 | 771 11 Olomouc

Fakulta tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci
třída Míru 117 | 771 11 Olomouc | T: +420 585 636 009
www.ftk.upol.cz